

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสาเหตุของการมีเอกลักษณ์
แห่งตน และค่านิยมในการเลือกคบเพื่อนของนักเรียน ผู้วิจัยได้นำเสนอสาระสำคัญ ดังนี้

ตอนที่ 1 แนวคิดเกี่ยวกับเอกลักษณ์แห่งตน

ตอนที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับตัวแปรที่ส่งผลต่อเอกลักษณ์แห่งตน

ตอนที่ 3 ทฤษฎี และแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับค่านิยมในการเลือกคบเพื่อน

ตอนที่ 4 แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับอิทธิพลของเอกลักษณ์แห่งตนต่อ ค่านิยม
ในการเลือกคบเพื่อน

ตอนที่ 5 ลักษณะของโมเดลลิสเรล

ตอนที่ 1 แนวคิดเกี่ยวกับเอกลักษณ์แห่งตน

การศึกษาเกี่ยวกับเอกลักษณ์แห่งตน (Ego Identity) เป็นแนวคิดที่มีพื้นฐานจากทฤษฎี
พัฒนาการของบุคลิกภาพด้านสังคม อารมณ์ของมนุษย์ มีผู้ให้ความหมายของเอกลักษณ์แห่งตนไว้
ดังนี้

อีริกสัน (Erikson, 1968, p. 157) กล่าวว่า เอกลักษณ์แห่งตนหมายถึง ความสามารถ
ของวัยรุ่น ในการผสมผสานระหว่างลักษณะภายในตน ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละบุคคล
กับลักษณะภายนอก คือประสบการณ์จากสังคมรอบด้าน แล้วสามารถประเมิน หรือตัดสินใจ
ด้วยตนเองได้ว่า ตนเองนั้นคือใคร มีความสามารถอย่างไร ควรจะมีความเชื่อ และดำเนินชีวิตไปใน
ทิศทางใด ซึ่งลักษณะดังกล่าวมีทั้งความเป็นลักษณะเฉพาะตัว และลักษณะที่เหมือนกับบุคคลอื่น
ผสมกลมกลืนกันอยู่

ไอเซนเบิร์ก (Eisenberg, 1971, p. 34) ได้ให้คำจำกัดความของ เอกลักษณ์แห่งตน
ในช่วงวัยรุ่นว่า เป็นช่วงรอยต่อระหว่างเด็กและผู้ใหญ่ที่จะต้องตอบให้ได้ว่าตัวเองเป็นใคร มาจาก
ไหน และกำลังจะทำอะไรต่อไป

มาร์เซีย (Marcia, 1980, p. 159 อ้างถึงใน พิริวิศ โพธิทองดี, 2537, หน้า 9-10) กล่าวว่า
ความหมายของเอกลักษณ์แห่งตนด้านโครงสร้างแห่งตนที่อยู่ภายในตัวบุคคล ซึ่งเปลี่ยนแปลงไป
ตามแรงขับ ความสามารถ ความเชื่อ และการปรับตัว ของแต่ละบุคคล โครงสร้างของพัฒนาการที่ดี
ทำให้เกิดความเป็นตัวของตัวเอง ความเหมือนและความแตกต่างจากบุคคลอื่น จุดเด่นและจุดด้อยใน

แนวทางของตนเอง ส่วน โครงสร้างของพัฒนาการที่ไม่ดีนั้น ทำให้บุคคลมีความสับสนเกี่ยวกับตนเอง สำหรับความหมายของเอกลักษณ์แห่งตนด้านเนื้อหานั้น ประกอบด้วยจุดมุ่งหมาย ค่านิยม และความเชื่อ ที่บุคคลได้ตกลงใจอย่างไม่มีข้อสงสัย การตกลงใจนี้ต้องมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องเป็นเวลานาน จึงจะทำการเลือกจุดมุ่งหมาย และความเชื่อนั้นอย่างเหมาะสมกับแนวทาง วัตถุประสงค์และวิถีชีวิตของเขา

ไรซ์ (Rice, 1996, p. 36) ได้สรุปความคิดของนักจิตวิทยาหลายท่านว่า เอกลักษณ์แห่งตน เป็นผลรวมของการรับรู้ที่ ตนเองเป็นอย่างไร มีบทบาททางสังคมอย่างไร ผู้ที่มีความสำเร็จในการพัฒนาเอกลักษณ์แห่งตน จะมีการยอมรับตนเองสูง และเอกลักษณ์แห่งตนเกิดได้จากการพัฒนาทางด้านร่างกาย เพศ สังคม อาชีพ จริยธรรม อุดมคติ และบุคลิกภาพ

ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2541, หน้า 14) ได้สรุปความหมายของเอกลักษณ์แห่งตน (Ego Identity) ตามแนวคิดของอีริกสันว่า หมายถึง โครงสร้างของบุคลิกภาพของบุคคล ที่เกิดจากการรู้จักตนเอง และการยอมรับตนว่ามีลักษณะที่คงที่ และต่อเนื่องมาตั้งแต่เด็กจนถึงผู้ใหญ่ ในขณะที่เดียวกันบุคคลก็เข้าใจบทบาทหน้าที่ของตน ตามที่สังคมและวัฒนธรรมของตนกำหนดไว้ และมองเห็นว่า ลักษณะความรู้ความสามารถและความต้องการของตนนั้น สอดคล้องกับความต้องการของสังคมและคนรอบข้าง ทำให้เกิดความมั่นใจว่าตนจะสามารถทำทุกอย่างได้ดีตามมาตรฐานของตนเอง และของสังคมไปพร้อมกัน

จากแนวคิด ทฤษฎี สรุปได้ว่า เอกลักษณ์แห่งตนจะเกี่ยวข้องกับการมีพัฒนาการของคุณลักษณะ 2 ประการ ได้แก่ คุณลักษณะภายในซึ่งหมายถึง การรู้จักและรับรู้ภาพพจน์เกี่ยวกับตนเองว่าตนเองเป็นใคร มีลักษณะอย่างไร และคุณลักษณะภายนอก ซึ่งหมายถึง การยอมรับและการผูกพันกับอุดมคติของสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นสิ่งแวดล้อมรอบตัว อันแสดงถึงการมีส่วนร่วมในคุณลักษณะที่สำคัญร่วมกับผู้อื่น เข้าใจบทบาทของตนเองตามที่สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมกำหนดไว้ โดยผู้ที่มีความสำเร็จในการพัฒนาเอกลักษณ์แห่งตน จะเป็นผู้ที่รู้จัก และเข้าใจในตนเอง มีระดับของการยอมรับตนเองสูง เข้าใจในบทบาทของตน และสามารถแสดงออกได้อย่างเหมาะสมกับช่วงชีวิต

การพัฒนาเอกลักษณ์แห่งตนตามแนวคิดของอีริกสัน

ทฤษฎีพัฒนาการทางจิตสังคมของอีริกสัน (Erikson, 1968) เป็นทฤษฎีที่เน้นถึงความสามารถในการปรับตัว และการแก้ปัญหาของบุคคล ในทุกช่วงของชีวิต นับแต่ช่วงแรกของชีวิต ซึ่งจะเป็นฐานของการปรับตัวในช่วงต่อไป การที่บุคคลจะปรับตัวได้มาก หรือน้อยเพียงใดในแต่ละช่วงชีวิตนั้น ขึ้นอยู่กับสาเหตุ 3 ประการ ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงทางสรีระในแต่ละช่วงชีวิต ซึ่งจะ ทำให้บุคคลมีความสามารถ ความอยาก ความต้องการที่แตกต่างออกไปตามช่วงอายุ ในขณะที่

เดียวกันคนรอบตัว และสังคมก็มีข้อเรียกร้อง ข้อกำหนดที่คาดหวังว่าคนในแต่ละช่วงอายุต้องปฏิบัติ ต้องรับผิดชอบในเรื่องที่ต่างกันออกไปตามอายุ โอกาส และบริบทที่บุคคลอยู่ ตลอดจนปริมาณการปรับตัวของบุคคลในช่วงก่อนมีมากเพียงใด ก็จะช่วยให้บุคคลสามารถปรับตัว และแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในช่วงปัจจุบันจากการเปลี่ยนแปลงทางร่างกาย และทางสังคมได้มากหรือน้อยตามไปด้วย ทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ของสาเหตุทั้ง 3 ประการ ซึ่งส่งผลต่อการปรับตัวได้ในปริมาณต่าง ๆ ในขั้นหนึ่งของบุคคล อิริคสันได้แบ่งช่วงของพัฒนาการทางจิตสังคมของบุคคลตั้งแต่วัยทารก จนถึง วัยชรา เป็น 8 ช่วง ช่วงที่ 5 เป็นระยะที่เด็กวัยรุ่นจะต้องพัฒนาเอกลักษณ์แห่งตน (Ego Identity) ซึ่ง พื้นฐานในวัยทารกและวัยเด็ก จะช่วยส่งเสริมให้วัยรุ่นสามารถพัฒนาเอกลักษณ์แห่งตนได้สำเร็จ การกำหนดเอกลักษณ์แห่งตน เป็นลักษณะเฉพาะของวัยรุ่นแต่ละคน วัยรุ่นไม่สามารถลอกเลียน บุคลิกภาพของพ่อแม่ หรือบุคคลรอบข้างมาได้ทั้งหมด จะลอกเลียนมาเฉพาะบางอย่างเท่านั้น เมื่อ โตขึ้นเขาจะต้องปรับปรุงลักษณะของตนเองอีกมาก เนื่องจากจะต้องพบกับความสลับซับซ้อนของ สังคม ตั้งแต่กฎเกณฑ์ของครอบครัว ญาติพี่น้องและคนอื่น ๆ ที่อยู่รอบตัว กฎเกณฑ์หรือระเบียบ เหล่านี้ จะเป็นสิ่งหนึ่งที่ช่วยให้วัยรุ่นคาดการณ์ล่วงหน้าว่า เมื่อโตขึ้นเขาจะได้รับอะไรบ้าง เพราะ อะไร วัยรุ่นส่วนใหญ่มักคิดว่าเมื่อโตขึ้นตนเองอยากเป็น โน่นอยากเป็นนี้ พ่อโตขึ้นวัยรุ่นเหล่านี้จะ ค่อย ๆ ปรับความคาดหวังของตนเอง สิ่งที่ต้องให้ความสำคัญอย่างมากคือ ถ้าหากผู้ใหญ่เข้มงวด หรือทำให้สภาพแวดล้อมของเด็กเปลี่ยนไป อาจจะมากหรือน้อยตามสภาพจินตนาการ โดยเฉพาะ ความคาดหวังของพวกเขาก็จะถูกกระทบกระเทือนอย่างมาก สิ่งที่มาคือ ความคิด ความเชื่อ ความตั้งใจของพวกเขาจะถูกทำลายลงได้ ทำให้การสร้างเอกลักษณ์แห่งตนของวัยรุ่นถูกทำลายลง ไปด้วย ดังนั้นเอกลักษณ์แห่งตนจึงเกิดจากลักษณะเฉพาะบุคคลส่วนหนึ่ง และลักษณะภายนอกอีก ส่วนหนึ่ง ลักษณะเฉพาะ ซึ่งเป็นลักษณะภายในของแต่ละบุคคลจะค่อย ๆ เจริญงอกงามขึ้น โดย อาศัยแบบอย่างที่ได้จากสภาพแวดล้อมภายนอกด้วย ดังนั้น การสร้างเอกลักษณ์แห่งตนของวัยรุ่น จึงเกี่ยวข้องกับการ ได้มีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม และการได้รับการตอบสนองตามบทบาทหน้าที่ ของตนเองในครอบครัวและสังคมเป็นประการสำคัญ ซึ่งกลไกของการผสมกลมกลืนระหว่างสอง สิ่งตามที่กล่าวมา จะเกิดขึ้นเมื่อเขาได้รับความรัก ความเอาใจใส่จากครอบครัว สิ่งนี้เป็น ประสบการณ์สำคัญของบุคลิกภาพให้วัยรุ่นเลือกสรรประสบการณ์ต่าง ๆ เพื่อนำมากำหนดเป็น เอกลักษณ์ของตน ทั้งนี้สังคมรอบข้างจะเป็นผู้กำหนดว่าพวกเขาถือใคร เป็นอย่างไร ดังนั้นบุคคล และสังคมต่างก็ผูกพันและอาศัยซึ่งกันและกัน เมื่อเด็กเริ่มที่จะรู้สึกว่าคุณคือใคร เด็กเหล่านั้นจะพบ ความแตกต่างซึ่ง เรียกว่าความไม่ต่อเนื่องที่สังคมกำหนดให้แต่ละบุคคลประพฤติปฏิบัติ เด็กเล็ก ๆ จะมีสภาพอย่างหนึ่ง เด็กที่โตกว่าจะมีสภาพอีกอย่างหนึ่ง เด็กโตจะต้องเข้าใจว่าทำไมตัวเขาจึงต้องมี บทบาท และหน้าที่แตกต่างไปจากตอนเป็นเด็กเล็ก ถ้าเด็กหาคำตอบไม่ได้อาจมีปัญหาหรือคับข้อง

ใจได้ การที่เด็กมีชีวิตร่วมอยู่กับครอบครัวและโรงเรียน จะช่วยให้เด็กเข้าใจตัวเองยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการได้ร่วมสังสรรค์กับเพื่อน ๆ จะช่วยให้เขาวางตัวได้เหมาะสมยิ่งขึ้น และนอกจากนั้นความคาดหวังที่เกิดขึ้นจะคงอยู่และผสมกลมกลืนเข้าเป็นส่วนหนึ่งของบุคลิกลักษณะของแต่ละบุคคลในที่สุด ซึ่งบุคลิกลักษณะที่ได้สะสมมาแต่วัยเด็กจะเริ่มคงที่เมื่อเด็กย่างเข้าสู่วัยรุ่น บุคลิกลักษณะดังกล่าวจะต่อเนื่องและเป็นส่วนหนึ่งของเอกลักษณ์แห่งตนของบุคคล

วิกฤตในการสร้างเอกลักษณ์แห่งตน (Ego Identity Crisis) ตามความหมายของอีริกสัน นั้น เกิดจากการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของวัยรุ่น เพื่อตัดสินใจเลือกอุดมการณ์เกี่ยวกับบุคลิกภาพ อาชีพ ที่ตนเองเห็นว่าเหมาะสม ซึ่งสิ่งเหล่านี้ผู้ใหญ่มักจะมองว่าไม่น่าจะมีปัญหาอะไรมากมาย เพราะสามารถดูตัวอย่างได้จากบุคคลอื่น ๆ แต่ในความเป็นจริงแล้ว การตัดสินใจเลือกอุดมการณ์ในเรื่องต่าง ๆ ของชีวิตเป็นเรื่องที่ยุ่งยากมาก การตัดสินใจได้ หรือ ไม่ได้ ขึ้นอยู่กับว่าวัยรุ่นแต่ละบุคคล จะต้องเข้าใจในความสามารถ ความเชื่อของตน นั่นคือต้องรู้จักตัวเองดีพอ จึงจะรู้ว่าแนวทางใดเหมาะสมหรือไม่เหมาะสมกับตัวเอง วัยรุ่นเป็นวัยที่อยู่ในระยะรอเลือก (Moratoria) เป็นระยะที่เปิดโอกาสให้ได้ทดลองบทบาทต่าง ๆ ก่อนที่จะเริ่มเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ ซึ่งสิ่งเหล่านี้วัยรุ่นควรรู้จักทดลองปฏิบัติและปรับตัวในเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

1. การรู้จักใช้เวลาให้ถูกต้อง ปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับเวลาและมีประโยชน์
 2. สร้างความมั่นใจให้ตนเอง กล่าวที่จะทำตามความสามารถของตนและกล้าเผชิญกับปัญหา สามารถแก้ปัญหาให้ลุล่วงไปโดยไม่ปล่อยให้ปัญหาล่วงเลยไป
 3. ทดลองบทบาทต่าง ๆ ตามที่สังคมกำหนดให้
 4. การทำงานต้องมีความหวัง และตั้งระดับความสำคัญในการทำงาน
 5. พัฒนามาบทบาททางเพศให้เหมาะสมตามกฎเกณฑ์ และค่านิยมของสังคม
 6. รู้จักเป็นผู้นำและเป็นผู้ตาม
 7. สร้างอุดมคติเป็นของตนเอง และรู้จักพิจารณาเปรียบเทียบศึกษาอุดมคติของบุคคลอื่น
- จะเห็นว่า ถ้าวัยรุ่นสามารถปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม วัยรุ่นก็จะบรรลุถึงเอกลักษณ์แห่งตน คือ เป็นผู้ที่รู้จักและเข้าใจตนเอง มีความมั่นคงและเป็นตัวของตัวเอง รู้จักบทบาทของตนเอง รู้จักใช้ดุลยพินิจของตนแก้ปัญหา และเลือกทางเดินชีวิตตามแนวทางที่ตนเองมั่นใจ โดยยึดพื้นฐานการยอมรับของสังคมรอบข้าง แต่ถ้าวัยรุ่นไม่สามารถปฏิบัติได้ เขาจะสับสนในบทบาทของตนเอง (Role Confusion) แสดงออกในลักษณะของการขาดความมั่นใจในตนเอง ไม่มีความเป็นตัวของตัวเอง ต้องอาศัยแนวทางจากบุคคลอื่นปฏิบัติหรือชี้แนะ

ฮามาเชก (Hamacheck, 1988) ได้ศึกษาและสรุปลักษณะพฤติกรรม และทัศนคติของวัยรุ่นที่มีเอกลักษณ์แห่งตนตามทฤษฎีของอีริกสัน ดังนี้

1. มีนิยามเกี่ยวกับตนเองที่ค่อนข้างมั่นคง ไม่แปรผกผันง่ายตาย
2. ไม่หวั่นไหวคล้อยตามการชักจูงและอิทธิพลของเพื่อน ๆ
3. มีเหตุผลและระดับของการยอมรับตนเองสูง
4. ตัดสินใจได้ไม่โลเล
5. มองโลก บุคคลอื่น และตนในแง่ดี
6. เชื่อว่าตนสามารถรับผิดชอบต่อสิ่งที่เกิดขึ้นกับตัวเองได้ ไม่ว่าสิ่งนั้นจะดีหรือเลว
7. ยอมรับตนเองได้อย่างที่ตนเป็นอยู่
8. โก้ลัษิตสนิทสนมกับใคร ๆ ได้ โดยไม่กลัวว่าจะสูญเสียความเป็นตัวของตัวเอง
9. มีความคิดที่ยืดหยุ่น ความคิดเห็นที่มีต่อตนเอง ไม่จำเป็นต้องตั้งอยู่บนความถูกต้อง

เสมอไป

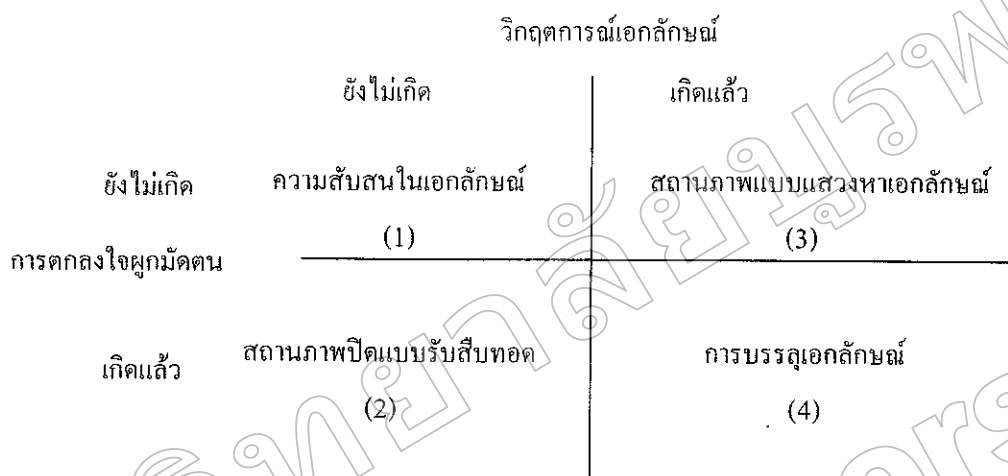
10. สามารถนำประสบการณ์ และจุดมุ่งหมายในชีวิตในระยะ 1-2 ปี ข้างหน้ามาใช้ให้เป็นประโยชน์ในการวางแผนชีวิตระยะยาวได้

สำหรับวัยรุ่นที่ยังสับสนในเอกลักษณ์แห่งตน (Identity Confusion) จะแสดงออกถึงพฤติกรรม ดังนี้

1. มีนิยามเกี่ยวกับตนเองที่ไม่แน่นอน สามารถเปลี่ยนแปลงขึ้นลงไปในทิศทาง ตรงกันข้ามได้ง่าย
2. เคลือบเคลิ้มคล้อยตามการชักจูงและอิทธิพลของเพื่อน
3. มีระดับของการยอมรับตนเองต่ำ
4. มีความยุ่งยากในการตัดสินใจ กลัวว่าจะตัดสินใจผิด
5. มองตนเอง บุคคลอื่นและชีวิตในแง่ที่ไม่ดี
6. เชื่อว่าสิ่งใด ๆ ที่เกิดขึ้นกับตนนั้นยิ่งใหญ่เกินกว่าที่ตนเองจะควบคุมได้ เป็นเรื่องของโชคชะตามากกว่า
7. ยอมรับตนเองได้ด้วยการทำตัวเองให้เป็นอย่างที่คุณอื่นต้องการ
8. ค่อนข้างลำบากที่จะสนิทสนมกับใคร ๆ โดยมากมักจะสนิทสนมแบบประเภทคล้อยตามหรือขึ้นอยู่กับบุคคลอื่นมากเกินไป
9. มีความคิดยึดติดอยู่กับความถูกต้อง
10. ถึงแม้จะมีจุดมุ่งหมายของชีวิตในระยะ 1-2 ปี ข้างหน้า แต่ไม่สามารถนำมาใช้ในการวางแผนชีวิตระยะยาวได้

การวัดเอกลักษณ์แห่งตน

การวัดเอกลักษณ์แห่งตนนั้น มีอย่างน้อย 2 แนวทางที่สำคัญ แนวทางแรกคือ การแบ่งประเภทของพัฒนาการของเอกลักษณ์แห่งตนเป็น 4 สถานภาพ (Marcia, 1966 อ้างถึงใน ดวงเดือน พันธมนาวิน, 2541, หน้า 14-18) ดังแสดงในภาพที่ 2

ภาพที่ 2 สถานภาพ 4 แบบของเอกลักษณ์แห่งตน (ดวงเดือน พันธมนาวิน, 2541)

จากภาพที่ 2 การวัดเอกลักษณ์แห่งตน กำหนดโดยมิติของการเกิดวิกฤตการณ์ทางเอกลักษณ์ และมิติของการตกลงใจหรือการผูกมัดตน ซึ่งเริ่มจากสถานภาพแบบที่ 1 จะปรากฏในวัยรุ่นตอนต้นส่วนใหญ่ ที่ยังไม่เกิดความจำเป็น ที่จะต้องสนใจพิจารณา และตัดสินใจเลือกทางชีวิตในด้านต่าง ๆ จึงยังอยู่ในสถานภาพแบบสับสนในเอกลักษณ์ ต่อเมื่ออายุมากขึ้นหรือมีประสบการณ์ที่แปลกใหม่ อาจเกิดคำถามขึ้นกับตนเองว่าควรจะทำอะไร อย่างไร เพราะเหตุใด เช่น ทางด้านศาสนา บุคคลอาจเกิดคำถามว่าตนควรจะนับถือศาสนาที่บิดามารดาของตนนับถืออยู่หรือไม่ หรือควรจะศึกษาศาสนาต่าง ๆ ให้มีความรู้อย่างลึกซึ้ง ก่อนตัดสินใจที่จะนับถือศาสนาใด เมื่อเกิดคำถามขึ้นในใจเช่นนี้ บุคคลก็จะเริ่มต้นแสวงหาข้อมูลเพื่อการตัดสินใจของตน บุคคลที่อยู่ในสถานภาพแบบที่ 3 นี้ เรียกว่ามีสถานภาพแบบแสวงหาเอกลักษณ์แห่งตนทางด้านศาสนาที่ชัดเจน

พัฒนาการของการบรรลุเอกลักษณ์แห่งตน จึงเริ่มจากสถานภาพแบบที่ 1 เปลี่ยนมาเป็นสถานภาพแบบที่ 3 แล้วพัฒนามาเป็นสถานภาพแบบที่ 4 ส่วนสถานภาพแบบที่ 2 ซึ่งหมายถึงสถานภาพปิดแบบรับสืบทอดจากบิดามารดา หรือเลียนแบบบุคคลอื่น โดยอัตโนมัติมักเกิดขึ้นทางด้านการยอมรับบทบาทประจำเพศตน โดยบุคคลไม่ตระหนักว่ามีทางเลือกอื่น ๆ อีก ไม่เคยเกิดคำถามกับตนเองที่จะต้องแสวงหาคำตอบ แต่ได้รับทางเลือกนั้นมาโดยไม่ได้ตั้งใจ โดยการยอมรับการตัดสินใจของผู้อื่นที่ทำแทนตน บุคคลในสถานภาพแบบที่ 2 นี้ ต่อมาอาจเกิดปัญหาข้อขัดแย้ง

ระหว่างเอกลักษณ์ด้านของคนขึ้น และอาจจะเริ่มแสวงหาข้อมูล แล้วนำไปสู่การการบรรลุ
เอกลักษณ์ใหม่ในเรื่องนั้น โดยตนเองได้อีกในภายหลัง

การวัดเอกลักษณ์แห่งตนตามแนวทางนี้ ใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบกึ่งมีโครงสร้าง ซึ่ง
ผู้สัมภาษณ์จะนำคำตอบมาให้คะแนนตามคู่มือ คำถามในการสัมภาษณ์ มี 3 ส่วนต่อเรื่อง
เรื่องดังกล่าวเกี่ยวกับการตัดสินใจในด้านใดด้านหนึ่งว่า (1) ได้มีการตัดสินใจในเรื่องนี้แล้วหรือยัง
(2) กระบวนการที่บุคคลใช้ในการเข้าสู่การตัดสินใจในเรื่องนั้น และ (3) ปริมาณความมั่นใจ และ
การผูกมัดตน (Commitment) แก่เรื่องที่ตัดสินใจไปแล้วนั้น การวัดจึงมี 2 มิติคือ การแสวงหา
(แล้ว-ยัง) และการตกลงใจผูกมัดตน (แล้ว-ยัง)

สำหรับการวัดการบรรลุเอกลักษณ์แห่งตนในแนวที่สอง ยึดหลักของอีริคสัน คือ การ
บรรลุหรือไม่บรรลุเอกลักษณ์แห่งตนในด้านต่าง ๆ ที่สำคัญในชีวิตไปพร้อมกัน แนวที่สองนี้
นักจิตวิทยามองว่า เอกลักษณ์แห่งตนจะพัฒนาอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่วัยทารก จนบุคคลอายุ
ประมาณ 13-14 ปี ก็จะผ่านการปรับตัวได้ในปริมาณต่าง ๆ มา 4 ช่วง ช่วงที่ 5 คือการเข้าสู่ของ
การบรรลุเอกลักษณ์แห่งตน ในการวัดตามแนวที่สองนี้ นักจิตวิทยาบอกว่า เป็นการวัดปริมาณของ
อาการที่หลงเหลือจากการที่บุคคลไม่สามารถจะปรับตัวได้อย่างสมบูรณ์ในแต่ละช่วงของชีวิต
การวัดในแนวนี้ มีแบบวัดที่เกี่ยวกับการพัฒนาทางจิตสังคมของบุคคล 7 ใน 8 ช่วง ตามทฤษฎีของ
อีริคสัน แบบวัดแต่ละช่วงนี้ ใช้วัดคนที่อายุมาก หรือเท่ากับช่วงนั้น ๆ โดยนักวิจัยสามารถจะวัด
อาการหลงเหลือจากการพัฒนาทางอารมณ์และทางสังคมในวัยทารกและวัยเด็ก โดยให้ผู้ใหญ่หรือ
คนชราตอบได้

การวัดการบรรลุเอกลักษณ์แห่งตน คือการวัดพัฒนาการทางจิตสังคมในช่วงที่บุคคลอายุ
13-19 ปี โดยเริ่มในช่วงที่ 5 นี้ ที่ปริมาณความสับสนในเอกลักษณ์ทางด้านต่าง ๆ ของชีวิต หรือโดย
องค์รวม ไปจนถึงการบรรลุเอกลักษณ์ ซึ่งจะแปลงเป็นคะแนน แบบวัดในแนวทางนี้ คือแบบวัดที่ใช้
ในการวิจัยของ ออช และพลัก (Ochse & Plug, 1986) เป็นมาตรวัด 4 ระดับจาก “ไม่เคยเลย”
ถึง “บ่อยมาก” สำหรับในงานวิจัยของไทย อุษา ศรีจินดารัตน์ (2533) ได้แปลแบบวัดเอกลักษณ์
แห่งตนของ ออช และพลัก (Ochse & Plug, 1986) แล้วเพิ่มเติมประโยชน์จากแบบวัดของฮามาเช็ค
(Hamachek, 1988)

ตอนที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับตัวแปรที่ส่งผลต่อเอกลักษณ์แห่งตน

ตามทฤษฎีพัฒนาการทางจิตสังคม การที่บุคคลจะมีเอกลักษณ์แห่งตน ขึ้นอยู่กับสาเหตุ 3
ประการ ได้แก่การเปลี่ยนแปลงทางสรีระ ในขณะที่วัยรุ่นคนรอบตัว และสังคมก็จะมีข้อเรียกร้อง
ให้บุคคลต้องปฏิบัติ ต้องรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ และปริมาณการปรับตัวของบุคคลนั้นในช่วงก่อน

มีมากเพียงใด การมีเอกลักษณ์แห่งตนในช่วงวัยรุ่นแสดงให้เห็นว่า วัยรุ่นนั้นสามารถปรับตัวได้ดีจากการเปลี่ยนแปลงทางสรีระที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ในวัยนี้จะมีการเปลี่ยนแปลงสถานภาพและบทบาทตามที่สังคมนั้นเรียกร้องได้อย่างเหมาะสม สภาพแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมที่สำคัญ และเกี่ยวข้องคือครอบครัวที่ให้การอบรมเลี้ยงดู โรงเรียนที่ให้การอบรมสั่งสอน จะมีอิทธิพลต่อการยอมรับเอกลักษณ์ของวัยรุ่น เพื่อให้บุคคลมีลักษณะทางจิตใจและพฤติกรรมที่น่าปรารถนาของสังคม ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยคัดเลือกตัวแปรที่ได้จาก เนื้อหาของทฤษฎีพัฒนาการทางจิตสังคม ตามแนวคิดของอีริกสัน (Erikson, 1968) ประกอบกับเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

สัมพันธภาพในครอบครัว

การที่บุคคลจะพัฒนาเอกลักษณ์แห่งตนในช่วงวัยรุ่นนั้น ย่อมต้องอาศัยสภาพแวดล้อมทางสังคมที่เอื้ออำนวยตั้งแต่ในวัยเด็ก ครอบครัวเป็นสถาบันแรกซึ่งจะเป็นพื้นฐานโครงสร้างทางสังคมที่ก่อให้เกิดกระบวนการสร้างพฤติกรรมและวัฒนธรรมของเด็ก ความสัมพันธ์ระหว่าง พ่อแม่ ลูกเป็นเรื่องที่สำคัญมาก ในบ้านที่ พ่อ แม่มีความรักใคร่ปรองดองกันดี เด็กจะรู้สึกเป็นสุขทั้งทางร่างกาย และจิตใจ การมีสัมพันธภาพภายในครอบครัวที่ดี สมาชิกในครอบครัว จะมีความรัก ความผูกพันซึ่งกันและกัน มีการช่วยเหลือห่วงใย อาหารต่อกัน ซึ่งจะก่อให้เกิดความสุขภายในครอบครัว และส่งผลให้เด็กมีพัฒนาการในด้านต่าง ๆ ที่เหมาะสมตามวัย และสามารถสร้างสัมพันธภาพกับผู้อื่น ได้ด้วย (กุหลาบ รัตนสังขธรรม และคณะ, 2540) นักการศึกษา และนักจิตวิทยา ได้ให้ความหมายของสัมพันธภาพในครอบครัวไว้ ดังนี้

ฟิชเชอร์ (Fisher, 1987 อ้างถึงใน ปรียา บำรุงเสนา, 2545, หน้า 10) กล่าวว่า สัมพันธภาพระหว่างบุคคล คือ การมีส่วนร่วมหรือเกี่ยวข้องกันระหว่างบุคคล ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในครอบครัวถือเป็นความสัมพันธ์กันทางบทบาท คือสมาชิกในครอบครัวไม่มีโอกาสเลือกที่จะมีความสัมพันธ์กัน แต่เป็นความสัมพันธ์ซึ่งเป็นไปตามบทบาททางสังคม เมื่อลูกคลอดออกมาจะเกิดความสัมพันธ์กันขึ้นระหว่างพ่อ แม่ ลูก พี่น้อง อย่างไรก็ตามบุคคลโดยทั่วไปยังมองสัมพันธภาพในครอบครัวเป็นสัมพันธภาพแบบใกล้ชิด โดยพิจารณาจากระดับความผูกพัน ความคุ้นเคย สนทนาสนทน ความเชื่อถือไว้วางใจ และการเข้าไปเกี่ยวข้องกัน

กุลวรรณ วิทยาวาสสุจิ (2526, หน้า 5-7) ได้สรุปความหมายของสัมพันธภาพในครอบครัว โดยอาศัยแนวคิดของมอร์โรว์ และวิลสัน (Morrow & Wilson, 1961, pp. 503-504) ว่า หมายถึง ลักษณะพฤติกรรมที่พ่อแม่ปฏิบัติต่อลูก พฤติกรรมที่ลูกปฏิบัติต่อพ่อแม่ และพฤติกรรมที่ปฏิบัติต่อกันในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. การพักผ่อนร่วมกันในครอบครัว
2. การมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและรับรู้เรื่องราวต่าง ๆ

3. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
4. การเห็นชอบของพ่อแม่
5. ความรักความห่วงใยของพ่อแม่
6. ความไว้วางใจของพ่อแม่
7. การที่พ่อแม่เห็นด้วยกับกับกิจกรรมของเพื่อน ๆ ของลูก
8. การที่บุตรยอมรับเกณฑ์มาตรฐานของพ่อแม่
9. ความรักและความเคารพของลูกที่มีต่อพ่อแม่
10. การไม่มีข้อกำหนดมากเกินไป
11. การไม่เข้มงวดในระเบียบวินัย
12. การไม่ปกป้องคุ้มครองมากเกินไป
13. การที่พ่อแม่ไม่ค่อยยืดหยุ่นถึงความสำเร็จมากเกินไป
14. การยินดีให้กำลังใจเพื่อความสำเร็จ
15. ความกลมเกลียวของพ่อแม่

โดยสรุปแล้วสัมพันธภาพในครอบครัว หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในครอบครัว ซึ่งมีความผูกพันต่อกันด้วยสายสัมพันธ์อันลึกซึ้งทางสายเลือด เป็นเครื่องช่วยให้สมาชิกของครอบครัวรักใคร่ สัมผัสความกลมเกลียวกัน ทุกคนถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัวโดยประกอบด้วยการติดต่อสื่อสารระหว่างกัน ความผูกพันและการสนับสนุนระหว่างกัน ความเชื่อถือและชื่นชมคุณค่าของกันและกัน และความสอดคล้องในการปฏิบัติต่อกันตามบทบาท

การศึกษาเกี่ยวกับสัมพันธภาพในครอบครัวกับเอกลักษณ์แห่งตน พบงานวิจัยทั้งของต่างประเทศและในประเทศดังนี้ ปาปินี และคณะ (Papini et al., 1989) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความสัมพันธ์ในครอบครัวกับการรับรู้ถึงเอกลักษณ์แห่งตนของวัยรุ่น กลุ่มตัวอย่างเป็น นักเรียนเกรด 7 พบว่า ครอบครัวที่มีความสัมพันธ์ระหว่าง พ่อ แม่ ลูก ที่ดีจะมีผลต่อการพัฒนาเอกลักษณ์แห่งตนของนักเรียน แอนเดอร์สัน และเฟลมมิง (Anderson & Fleming, 1987) ศึกษาการสร้างเอกลักษณ์แห่งตนของนิสิตวัยรุ่น จำนวน 93 คน โดยให้กลุ่มตัวอย่างรายงานความสัมพันธ์ภายในครอบครัว พบว่า ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวในลักษณะที่แน่นแฟ้น มีความสัมพันธ์กับการสร้างเอกลักษณ์แห่งตนของวัยรุ่น เช่นเดียวกับ ฮาuser และคณะ (Hauser et al., 1984 อ้างถึงใน เสาวภา เบ็ญจพันธุ์ทวี. 2540. หน้า 31) ที่พบว่า ครอบครัวที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิด ร่วมกันคิดแก้ปัญหา มีการสนับสนุนยอมรับเหตุผลซึ่งกันและกัน จะทำให้วัยรุ่นในครอบครัวนั้นมีพัฒนาการทางเอกลักษณ์แห่งตนสูง ในขณะที่ครอบครัวที่มีความสัมพันธ์กันแบบห่างเหิน บังคับและควบคุมบุตรไม่ยอมรับฟังเหตุผลของกันและกัน ทำให้เด็กมีพัฒนาการทางเอกลักษณ์แห่งตนต่ำ และ

การศึกษาของ โกรทแวนท์ และคูเปอร์ (Grotevant & Cooper, 1985) พบว่า รูปแบบปฏิสัมพันธ์ภายในครอบครัวเกี่ยวข้องกับพัฒนาการของเอกลักษณ์แห่งตน และยังพบว่าความสามารถสื่อสารกันภายในครอบครัว มีความสัมพันธ์กับพัฒนาการของเอกลักษณ์แห่งตน ดิปลาซิโด และคณะ (DiPlacido et al., 1989) ศึกษาความสัมพันธ์ของสถานะทางเอกลักษณ์ (บรรลुเอกลักษณ์ และไม่บรรลุเอกลักษณ์) กับสัมพันธภาพกับพ่อ แม่ พบว่า ผู้ที่อยู่ในสถานะบรรลุเอกลักษณ์เป็นผู้ที่มีสัมพันธภาพกับแม่สูงกว่าผู้ที่ยังไม่บรรลุเอกลักษณ์ แต่ในการศึกษารั้งนี้ ไม่พบความสัมพันธ์ระหว่างสถานะทางเอกลักษณ์กับสัมพันธภาพกับพ่อ เสาวภา เบ็ญจพันธุ์ทวี (2540) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการอบรมเลี้ยงดู และสัมพันธภาพในครอบครัวกับเอกลักษณ์แห่งตนของวัยรุ่นพบว่า วัยรุ่นที่มีสัมพันธภาพในครอบครัวดีจะมีเอกลักษณ์แห่งตนสูงกว่าเด็กวัยรุ่นที่มีสัมพันธภาพในครอบครัว ไม่ดี เนาวรัตน์ เหลืองรัตนเจริญ (2541) ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อเอกลักษณ์แห่งตนของวัยรุ่นพบว่า วัยรุ่นที่มีสัมพันธภาพกับมารดาในระดับดีและระดับปานกลางจะมีเอกลักษณ์แห่งตนสูงกว่านักเรียนที่มีสัมพันธภาพกับมารดาในระดับน้อย และพบผลทำนองเดียวกันเมื่อพิจารณาตัวแปรสัมพันธภาพของบิดากับเอกลักษณ์แห่งตน

จากการศึกษาเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจะเห็นว่า ระดับของสัมพันธภาพภายในครอบครัวที่แตกต่างกันจะมีผลต่อลักษณะจิตใจ ด้านการมีเอกลักษณ์แห่งตนของวัยรุ่น

การอบรมเลี้ยงดู

การอบรมเลี้ยงดู มีส่วนสำคัญต่อการพัฒนาบุคลิกภาพของเด็กเป็นอย่างมาก โดยบิดา มารดา หรือผู้เลี้ยงดู เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดความเชื่อทัศนคติ ค่านิยมและแบบแผนพฤติกรรมต่าง ๆ อีริกสัน (Erikson, 1968, p. 87) กล่าวว่า สิ่งแวดล้อมอันได้แก่ พ่อ แม่ วัฒนธรรม และสังคมนั้น เป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพัฒนาการของบุคลิกภาพ การที่บุคคลจะแก้ไขพฤติกรรมได้ดีเพียงใด ส่วนหนึ่งนั้นขึ้นอยู่กับวิธีการอบรมเลี้ยงดูของพ่อ แม่ และ เขียร์ (Sears, 1967 อ้างถึงใน สุวรรณี ทองรัมย์กุล, 2539, หน้า 31) กล่าวว่า พัฒนาการทางด้านบุคลิกภาพของเด็กสามารถบ่งบอกถึงการอบรมเลี้ยงดูของพ่อ แม่ พฤติกรรมที่เด็กแสดงออกมามักเป็นผลจากการอบรมเลี้ยงดู และก่อให้เกิดการแสดงพฤติกรรมที่เหมาะสมอีกด้วย มีการศึกษาและพบว่า วิธีการอบรมเลี้ยงดูที่พ่อแม่ปฏิบัติต่อเด็ก ตั้งแต่เล็กจนถึงวัยรุ่นนั้น มีความสำคัญต่อจิตใจและพฤติกรรมของเด็กมาก มาร์เซีย (Marcia, 1980) ได้รวบรวมผลงานวิจัยเกี่ยวกับครอบครัว และสถานภาพทางเอกลักษณ์ในเพศชาย และเพศหญิง พบว่า การอบรมเลี้ยงดูที่มีผลต่อการพัฒนาเอกลักษณ์แห่งตน คือ การอบรมเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุน และแบบใช้เหตุผล โดยพบว่า ผู้ที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบใช้เหตุผลจะเป็นผู้ที่มีเอกลักษณ์แห่งตนทั้งในเพศชาย และเพศหญิง ดุจเดือน พันธุมนาวิน และคณะ (2537) ได้ศึกษาพัฒนาของเอกลักษณ์แห่งตนกับการตัดสินใจที่สำคัญในชีวิต ของนิสิตชั้นปีที่ 1

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร จำนวน 296 คน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นนิสิตเพศหญิง อายุ โดยเฉลี่ย 18.17 ปี จาก 5 คณะวิชา ในการวิจัยครั้งนี้ได้ทำการวิเคราะห์ความแปรปรวนของคะแนน เอกลักษณ์แห่งตน ของนิสิตตามระดับการอบรมเลี้ยงดูทั้งแบบรักสนับสนุน และแบบใช้เหตุผล พร้อมกัน และพบว่า คะแนนเอกลักษณ์แห่งตนแปรปรวนตามระดับของการอบรมเลี้ยงดูแต่ละแบบ แยกจากกัน และจากการพิจารณาค่าเฉลี่ยของคะแนนเอกลักษณ์แห่งตน ในกลุ่มที่แบ่งตามระดับ การอบรมเลี้ยงดูแต่ละแบบ พบว่า นิสิตที่รายงานว่าตนได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุนมาก เป็นนิสิตที่คะแนนเอกลักษณ์แห่งตนสูงกว่า นิสิตที่รายงานว่าได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบรัก สนับสนุนน้อย และพบผลในทำนองเดียวกัน เมื่อพิจารณาการอบรมเลี้ยงดูแบบใช้เหตุผลกับ เอกลักษณ์แห่งตนของนิสิต สอดคล้องกับผลการวิจัยของ เสาวภา เบ็ญจพันธุ์ทวี (2540) ที่ได้ศึกษา ความสัมพันธ์ระหว่างการอบรมเลี้ยงดู และสัมพันธภาพในครอบครัวกับเอกลักษณ์แห่งตนของเด็ก วัยรุ่น พบว่า วัยรุ่นที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุนมาก มีเอกลักษณ์แห่งตนสูงกว่าเด็ก วัยรุ่นที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุนน้อย และพบผลทำนองเดียวกันในการศึกษา เกี่ยวกับการเลี้ยงดูแบบใช้เหตุผล โดยพบว่า เด็กวัยรุ่นที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบใช้เหตุผลมี เอกลักษณ์แห่งตนสูงกว่าเด็กวัยรุ่นที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบใช้อารมณ์ อูษา ศรีจินดารัตน์ (2533) ศึกษาพัฒนาการของเอกลักษณ์แห่งตน เกี่ยวกับการรับรู้คุณค่าของการทำงานและการรับรู้ คุณค่าของศาสนาในวัยรุ่นไทยภาคใต้ กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 และ 6 และ นักเรียนอาชีวศึกษาในชั้นที่เทียบเท่ากัน ในภาคใต้ จำนวน 480 คน มีอายุโดยเฉลี่ย 17.06 ปี จากการ วิเคราะห์ความแปรปรวนของคะแนนเอกลักษณ์แห่งตน ตามระดับของการอบรมเลี้ยงดูแบบรัก สนับสนุน และแบบใช้เหตุผล ปรากฏว่าคะแนนเอกลักษณ์แห่งตนของนักเรียนแปรปรวนไปตาม ระดับการอบรมเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุนในกลุ่มนักเรียนโดยรวม และในนักเรียนกลุ่มย่อยอีกหลาย กลุ่ม โดยพบว่า นักเรียนที่รายงานว่าได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุนมาก มีคะแนน เอกลักษณ์แห่งตนสูงกว่านักเรียนที่รายงานว่าได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบนี้้น้อย และพบว่า ผู้ที่ ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุนน้อย และในขณะเดียวกันก็ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบใช้ เหตุผลน้อยด้วย จะเป็นผู้ที่มีความคะแนนเอกลักษณ์แห่งตนต่ำกว่ากลุ่มเปรียบเทียบอีก 3 กลุ่ม และจาก การวิเคราะห์ดัชนีเชิงเหตุ และผลของคุณภาพชีวิตสมรสในครอบครัวไทยของ งามตา วนิทนานันท์, ดุษฎี โยเหลา, วิลาศลักษณ์ ชั่ววลี, วันเพ็ญ พิศาลพงษ์ และอูษา ศรีจินดารัตน์ (2545) จากการ วิจัยครั้งนี้ พบผลที่เกี่ยวข้องกับการอบรมเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุน และแบบใช้เหตุผลว่า การได้รับ การอบรมเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุน และแบบใช้เหตุผล เป็นตัวแปรที่ส่งผลทางตรงอย่างเด่นชัดต่อ ตัวแปรจิตลักษณะด้านพัฒนาการทางจิตสังคม และส่งผลทางอ้อมต่อเอกลักษณ์แห่งตนผ่าน พัฒนาการทางจิตสังคม นอกจากนี้ อัดัมส์ (Adams, 1985) ศึกษาครอบครัว จำนวน 45 ครอบครัว

โดยเก็บข้อมูลทั้งจากสามี ภรรยา และบุตรสาว ซึ่งเป็นนักศึกษาวิทยาลัยแห่งหนึ่ง โดยวัดพัฒนาการของเอกลักษณ์แห่งตนของทั้ง 3 ฝ่าย ในแต่ละครอบครัวด้วย พบผลที่สำคัญ คือ บิดา มารดาที่เลี้ยงลูกแบบรักสนับสนุนมาก มีลูกที่มีเอกลักษณ์แห่งตนสูงกว่าลูกของบิดา มารดา ที่เลี้ยงลูกแบบรักสนับสนุนในระดับน้อย และถ้าบิดา มารดา มีเอกลักษณ์แห่งตนสูง ลูกสาวก็มักจะมีเอกลักษณ์แห่งตนที่พัฒนาไปได้มากด้วย บิดาที่มีเอกลักษณ์แห่งตนสูง เป็นผู้ปฏิเสธลูกน้อยกว่าบิดาที่มีเอกลักษณ์แห่งตนต่ำ ส่วนมารดาที่มีเอกลักษณ์แห่งตนสูงนั้น นอกจากจะปฏิเสธลูกน้อยแล้ว ยังแสดงความรักลูก และให้การสนับสนุนลูกมากกว่ามารดาที่มีเอกลักษณ์แห่งตนต่ำ แสดงว่าบิดามารดาที่มีเอกลักษณ์แห่งตนสูงจะสามารถอบรมเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุน ได้มากกว่า และจากการศึกษาของเปโรซา และเปโรซา (Perosa & Perosa, 1993) ได้ศึกษา ปัจจัยด้านครอบครัวกับพัฒนาการของเอกลักษณ์แห่งตน กลุ่มตัวอย่างเป็นนักศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยจำนวน 182 คน มีอายุระหว่าง 18-28 ปี พบผลที่สอดคล้องกันว่า นักศึกษาที่มารดาของตนให้ความรัก และใกล้ชิดมาก จะเป็นผู้ที่มีเอกลักษณ์แห่งตนสูง

ผลการศึกษา แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องข้างต้น จะเห็นว่าวิธีการอบรมเลี้ยงดูที่แตกต่างกันจะมีผลต่อการพัฒนาเอกลักษณ์แห่งตนของวัยรุ่น

สภาพแวดล้อมในโรงเรียน

ประสบการณ์จากสถาบันทางครอบครัว มีความสำคัญต่อการพัฒนาเด็กมาก และเมื่อเด็กได้เข้าศึกษาในโรงเรียน หรือในระดับอุดมศึกษา ประสบการณ์จากการเรียน จากกลุ่มเพื่อน และจากครูอาจารย์ จะส่งผลต่อการพัฒนาเด็กเพิ่มขึ้นจากปัจจัยทางด้านครอบครัวที่บุคคลยังได้รับอยู่ตลอดมา เนื่องจากการศึกษาเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการดำเนินชีวิตในสังคม บทบาทของโรงเรียนจึงเพิ่มสูงขึ้นในฐานะที่เป็นสถาบันที่ให้วิชาความรู้ ความคิด ทักษะ และเจตคติหล่อหลอมลักษณะนิสัยที่ดี และสิ่งจำเป็นอื่น ๆ ที่จะช่วยให้ผู้เรียนสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างราบรื่น รวมทั้งกิจกรรมหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในโรงเรียนเป็นสิ่งที่เอื้อให้ต้องกระทำ เพื่อเสริมสร้างบุคลิกภาพของตนเอง

สภาพแวดล้อมใน โรงเรียนเป็นการผสมผสานกันระหว่างหลักสูตร เนื้อหา สาระของวิชาที่เรียน ครู ภาวะเยียบ ขอบังคับ การปกครอง และเพื่อนใน โรงเรียน สิ่งเหล่านี้เป็นองค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อผู้เรียน ทั้งในด้านการพัฒนาความคิด การสร้างเสริมประสบการณ์ การปรับตัว และบุคลิกภาพ ให้สอดคล้องกับสภาพและการดำรงชีวิตในสังคม (กรมวิชาการ, 2545) จากความสำคัญดังกล่าว มีผู้สนใจศึกษา ให้ความหมาย และทศนะ เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมทางการศึกษา ดังนี้

ฮาโรลด์ (Harold, 1964 อ้างถึงใน เบญจวรรณ บุญประกอบพร, 2545, หน้า 8) ได้ให้ความหมายของสภาพแวดล้อมใน โรงเรียนหรือสถาบันอุดมศึกษาว่า หมายถึง ระบบการศึกษา

ระบบการปกครอง และกิจกรรมต่าง ๆ ที่ทำให้นักศึกษาได้ประสบการณ์ตรงต่อการพัฒนาตนเอง และการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ทักษคติ และความสนใจ

แอสติน (Astin, 1968) ได้อธิบายความหมายของสภาพแวดล้อมในโรงเรียนว่า หมายถึง ลักษณะใด ๆ ก็ตามของสถานศึกษา ที่เป็นสิ่งเร้าที่มีศักยภาพ และมีอิทธิพลต่อผู้เรียน โดยแอสติน (Astin, 1968, p. 23) แบ่งประเภทของสภาพแวดล้อมในโรงเรียน ออกเป็น 4 ด้าน ได้แก่

1. สภาพแวดล้อมด้านอาคารสถานที่
2. สภาพแวดล้อมด้านการเรียนการสอนในชั้นเรียน
3. สภาพแวดล้อมด้านกลุ่มเพื่อน
4. สภาพแวดล้อมด้านการบริหาร

กรมวิชาการ (2545, หน้า 20) ให้ความหมายของสภาพแวดล้อมในโรงเรียนว่า หมายถึง สภาพของอาคารสถานที่ บุคลากร สื่อ อุปกรณ์ แหล่งการเรียนรู้ และกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่ สถานศึกษาจัดให้มีขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ เป็นคนดีและมีความสุข

โดยสรุปแล้ว สภาพแวดล้อมในโรงเรียน หมายถึง สภาพการณ์ต่างๆ ในโรงเรียน ซึ่งเป็นสิ่งเร้า และทำให้นักเรียนได้รับประสบการณ์ตรงต่อการพัฒนาตนเอง มีการเปลี่ยนแปลง พฤติกรรม ทักษคติ และความสนใจ

การรวบรวมผลการวิจัยตามทฤษฎีพัฒนาการทางจิตสังคม ที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการของ เอกลักษณ์แห่งตนในช่วงวัยรุ่น พบว่า มีสาเหตุจากประสบการณ์ที่บุคคลได้รับจากสภาพแวดล้อม ของโรงเรียนในด้านต่างๆ ดังนี้

อดัมส์, คีทติ้ง และไรอัน (Adams, Keating & Ryan, 2000) ได้ศึกษาเรื่องสัมพันธภาพใน ครอบครัว สภาพแวดล้อมทางการศึกษา และพัฒนาการทางจิตสังคม ของนักศึกษาระดับ มหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นการศึกษาระยะยาว พบว่า การสนับสนุนทางวิชาการของภาควิชา และสภาพ ครอบครัวที่มีลักษณะความเป็นประชาธิปไตย สามารถทำนายความเข้มแข็งทางอีโก้ได้ (Ego Strength) เมลลิส และฮิวเซน (Mellisa & Heusen, 2003) ศึกษาความสัมพันธ์ของสถานะทาง เอกลักษณ์ รูปแบบการอบรมเลี้ยงดู และประสบการณ์ในวิทยาลัยของนักศึกษาเพศหญิง พบว่า ประสบการณ์ที่ได้รับขณะที่ศึกษาอยู่ในวิทยาลัย จะมีความสัมพันธ์ทางบวกกับเอกลักษณ์แห่งตน โดยนักศึกษาที่มีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมคณะ มีส่วนร่วมในชั้นเรียน และรับรู้ว่าตนได้รับการ กระตุ้นให้มีการคิดอย่างมีวิจารณญาณ มีสุนทรียศาสตร์ มีความคิดสร้างสรรค์และมีทักษะทางอาชีพ จะเกี่ยวข้องกับการบรรลุเอกลักษณ์ และสุรพงษ์ ชูเดช (2534) ศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่าง ประสบการณ์ทางสังคมในมหาวิทยาลัย กับจิตลักษณะที่สำคัญของนิสิต พบว่า การได้รับ ประสบการณ์ในมหาวิทยาลัย ด้านวิชาเรียนที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์และสังคมมาก มีผลการเรียนดี และ

รับรู้ทางสังคมจากวิชาที่เรียนว่าตนได้ความรู้ ความเข้าใจตนเองและผู้อื่นจากวิชาที่เรียนมาก นอกจากนั้นยังเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ในมหาวิทยาลัย และได้รับประโยชน์มากกว่าโทษจากการคบเพื่อน จะเป็นผู้ที่ม่เอกลักษณ์แห่งตนพัฒนาไปได้มากกว่านิสิตประเภทตรงข้าม นอกจากนี้พบว่า การสนับสนุนของอาจารย์ และเพื่อน มีผลต่อการพัฒนาการของเอกลักษณ์แห่งตนโดยอดัมส์ และฟิทช์ (Adams & Fitch, 1983) ได้ทำวิจัยกับกลุ่มตัวอย่าง ที่เป็นนักศึกษาจำนวน 294 คน จากมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งในสหรัฐอเมริกา พบว่า นอกจากนักศึกษาจะเลือกสาขาวิชาที่เรียน ตามระดับพัฒนาการของเอกลักษณ์แห่งตนแล้ว ยังพบว่านักศึกษาที่ได้รับการสนับสนุนจากอาจารย์ และเพื่อนให้มีความตระหนักต่อสังคมสูง จะช่วยพัฒนาผู้เรียนในช่วงอายุนี้นี้ให้เป็นผู้มีบุคลิกภาพเหมาะสม มีการปรับตัวได้ดี ยอมรับบทบาททางบวกในสังคม และเป็นผู้ที่จะทำประโยชน์ให้แก่สังคมต่อไป โดยสาขาวิชาที่ส่งเสริมความตระหนักต่อสังคม จะสอนให้ผู้เรียนมีการรับรู้ให้ออกนอกตนเอง มีกิจกรรมให้ผู้เรียนพิจารณาความคิดเห็นของผู้อื่นที่แตกต่างจากตน มีการสังเกตและได้ประสบการณ์จากความขัดแย้งทางผลประโยชน์ของหลายฝ่าย และได้เข้าร่วมกันแก้ไขปัญหา จึงช่วยพัฒนาเอกลักษณ์แห่งตนของนักศึกษาได้มาก ส่วนสาขาวิชาที่ไม่เน้นความตระหนักต่อสังคมนั้น ทำให้ลักษณะทางจิตใจด้อยลง ปรับตัวได้น้อยลง และจากงานวิจัยของ จีรวัดนา มั่นยืน (2536) ศึกษาประสบการณ์ในมหาวิทยาลัย ที่เกี่ยวข้องกับลักษณะทางพุทธศาสนา และทางจิตของนิสิตในกรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นงานวิจัยที่ได้ศึกษาเอกลักษณ์แห่งตนทางด้านการนับถือศาสนาพุทธในนิสิตที่เรียนอยู่ในระดับปริญญาตรี ปีที่ 2 ถึง ปีที่ 4 มหาวิทยาลัยในกรุงเทพมหานคร จำนวน 7 แห่ง อายุ 17-26 ปี โดยครึ่งหนึ่งเป็นสมาชิกของชมรมพุทธศาสนาในมหาวิทยาลัยของตน อีกครึ่งหนึ่งไม่ได้เป็นสมาชิก ใช้ผู้เป็นสมาชิกของชมรมพุทธศาสนาเป็นหลัก แล้วเลือกนิสิตผู้ที่ไม่ได้เป็นสมาชิกที่มีเพศเดียวกัน ชั้นปีเดียวกัน และวิชาเอกเดียวกับผู้เป็นสมาชิก ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเท่าเทียมกัน นอกจากประสบการณ์เกี่ยวกับชมรมพุทธศาสนาแล้ว นิสิตเหล่านี้ยังแตกต่างกันในด้านปริมาณการฝึกฝนทางพุทธศาสนาในวิชาที่เรียน และในการร่วมกิจกรรมทางพุทธของมหาวิทยาลัย ตลอดจนประสบการณ์การบวชในขณะที่ศึกษาอยู่ด้วย จากการใช้ตัวแปรทางพุทธในมหาวิทยาลัย 4 ตัวแปรร่วมกันทำนายเอกลักษณ์แห่งตนของนิสิตเหล่านี้ พบว่า ตัวทำนายที่สำคัญคือ ประสบการณ์จากการบวช การเป็นสมาชิกชมรมพุทธศาสนา ประสบการณ์ทางพุทธศาสนาจากวิชาที่เรียน และนิสิตที่เป็นสมาชิกชมรมพุทธศาสนา จะเป็นผู้ที่มีเอกลักษณ์แห่งตนทางพุทธศาสนา สูงกว่านิสิตที่ไม่ได้เป็นสมาชิก

ผลการวิจัยที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของประสบการณ์ที่ได้รับจากสถาบันการศึกษาในด้านต่าง ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับหลักสูตร เนื้อหาวิชา ข้อปฏิบัติ การสนับสนุนของอาจารย์ และกลุ่มเพื่อนที่ส่งผลต่อการพัฒนาเอกลักษณ์แห่งตนแล้ว สถาบันการศึกษายังเปิดโอกาส

ให้นักเรียนได้มีโอกาสฝึกฝนทักษะต่าง ๆ จากการทำกิจกรรม การที่นักเรียนมีประสบการณ์จากการทำกิจกรรมในระหว่างที่ศึกษาอยู่ จะทำให้นักเรียนได้พัฒนาตนเองในด้านความสามารถทางวิชาการ ด้านอารมณ์ สังคม และด้านบุคลิกภาพ ให้เป็นคนที่มีสมบูรณ์ได้ พบงานวิจัยที่สนับสนุน เช่น สไตน์ (Stein, 1977 อ้างถึงใน สุรพงษ์ ชูเดช, 2534, หน้า 40) ได้ศึกษาการทำกิจกรรมของนิสิตพบว่า ความถี่ในการทำกิจกรรมในองค์กรของมหาวิทยาลัย มีความสัมพันธ์กับการมีเอกลักษณ์แห่งตน (Achievement of Identity) นั่นคือ นิสิตที่เข้าร่วมกิจกรรมอยู่เสมอ จะมีเอกลักษณ์แห่งตนมากกว่านิสิตที่นาน ๆ ครั้งจะเข้าร่วมกิจกรรม ซึ่งสอดคล้องกับ จริยกุล ตรีสุวรรณ (2542) ศึกษาเอกลักษณ์แห่งตนของนักเรียนในโรงเรียนมัธยมศึกษา พบว่า เอกลักษณ์แห่งตนมีความสัมพันธ์กับการเข้าร่วมกิจกรรมของนักเรียน และจากการพัฒนาแบบวัดการมีเอกลักษณ์แห่งตนของ ติง (Ting, 1996) พบผลการวิจัยที่เกี่ยวข้องว่า การเข้าร่วมกิจกรรมในสังคมจะมีความสัมพันธ์กับคะแนนเอกลักษณ์แห่งตนในด้านการรับรู้ทางด้านร่างกาย และความมั่นใจในตนเอง

การศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า ประสบการณ์ที่นักเรียนได้รับจากโรงเรียนจะส่งเสริม และพัฒนานักเรียนให้มีความรู้ ความคิด ทักษะ พฤติกรรม และมีบุคลิกภาพที่เหมาะสม จึงชี้ให้เห็นว่าสภาพแวดล้อมในโรงเรียน ซึ่งประกอบไปด้วย สภาพแวดล้อมด้านการเรียนการสอน ด้านกิจกรรม และ สภาพแวดล้อมด้านกลุ่มเพื่อน จะมีอิทธิพลต่อเอกลักษณ์แห่งตน

ความสามารถในการปรับตัว

ทฤษฎีพัฒนาการทางจิตสังคมของอีริกสัน (Erikson, 1968) เป็นทฤษฎีที่อธิบายพัฒนาการของบุคคลตั้งแต่วัยเด็กจนถึงวัยชรา อีริกสันได้แบ่งช่วงของพัฒนาการทางอารมณ์ สังคมของบุคคลตั้งแต่วัยทารกจนถึงวัยชรา เป็น 8 ช่วง โดยบุคคลจะมีพัฒนาการทางอารมณ์ สังคม และบุคลิกภาพต่อเนื่องไปจนตลอดชีวิต เพราะบุคคลต้องเผชิญกับปัญหา ที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางร่างกาย จิตใจ สังคม และสภาพแวดล้อมรอบข้าง ทำให้บุคคลต้องมีการปรับตัว ผลของการปรับตัวในช่วงหนึ่งจะส่งผลถึงช่วงต่อ ๆ ไปของชีวิต พัฒนาการในช่วงที่ 5 เป็นช่วงที่บุคคลซึ่งมีอายุอยู่ในช่วงวัยรุ่นพัฒนาเอกลักษณ์แห่งตน (Ego Identity) โดยพื้นฐานในวัยทารก และวัยเด็กจะช่วยส่งเสริมให้วัยรุ่นสามารถพัฒนาเอกลักษณ์ได้สำเร็จ ดังนั้นการที่วัยรุ่นจะสร้างเอกลักษณ์แห่งตนได้สำเร็จ พัฒนาการในช่วงที่ 1 ถึง 4 จะต้องผ่านพ้นวิกฤต และความขัดแย้งต่าง ๆ มาได้ด้วยดี ในทางตรงกันข้าม ถ้าเด็กมีพื้นฐานการพัฒนาในระยะวัยต้น ๆ ไม่ได้ก็จะเกิดความสับสนในบทบาทของตัวเอง รายละเอียดพัฒนาการทางจิตสังคม ในช่วงที่ 1 ถึง 4 ของบุคคลตามแนวคิดของ อีริกสันอธิบายดังนี้ (ดวงเดือน พันธุมนาวิน, 2541, หน้า 3-9)

ช่วงที่ 1 ความไว้วางใจ ไม่ไว้วางใจขั้นพื้นฐาน (Basic Trust – Distrust) อายุประมาณ

0- $1\frac{1}{2}$ ปี ในช่วงเป็นทารกนี้ เด็กจะต้องการแต่เพียงอาหาร ความอบอุ่น ความสะอาด สบายกาย และการนอนหลับ มารดาหรือผู้เลี้ยงดูมีบทบาทสำคัญต่อเด็กมาก การเลี้ยงดูอย่างเหมาะสมในช่วงวัยนี้คือ การทำให้เด็กรู้สึกอบอุ่นมั่นใจ มั่นคงปลอดภัย ถ้ามารดามีทัศนคติที่ดีต่อเด็ก รัก และยอมรับ ให้ความสุขสบายทางกายแก่เด็กในด้านการรับประทาน การเคลื่อนไหวบางส่วน ของร่างกายได้อย่างเหมาะสม จะทำให้เด็กรู้สึกมั่นคง ไว้วางใจผู้เลี้ยงดู และรู้สึกผ่อนคลายไม่เครียด ถ้ามารดา หรือผู้เลี้ยงดู มีความวิตกกังวลหวาดกลัวสิ่งใด เช่น หัวใจเต้นแรงและเร็ว มีความเครียดทางกล้ามเนื้อ เวลาอุ้มทารกจะถ่ายทอดไปยังเด็ก ถ้ามารดาไว้วางใจเด็ก จะทำให้เด็กไว้วางใจตน

ในช่วงนี้ทารกที่ปรับตัวได้จะมีความรู้สึกไว้วางใจผู้เลี้ยงดูเด็กจะมีความพร้อมที่จะไว้วางใจโลก ซึ่งเป็นสิ่งที่เด็กไม่มีความรู้ เด็กจะมีความพร้อมที่จะพบกับความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ของตน ส่วนเด็กที่ปรับตัวไม่ได้ จะมีความยากลำบากในการรับประทาน และการเคลื่อนไหวส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย เด็กจะรู้สึกไม่สะดวกสบาย หวาดกลัว และหวาดระแวง ไม่ไว้วางใจผู้เลี้ยงดู เด็กจะกลัวในสิ่งที่ไม่รู้ และสิ่งที่ทำนายไม่ได้ จะเป็นคนที่รู้สึกเอาใจยาก ทำให้เด็กไม่ได้เตรียมตัวให้มากเท่าที่ควรในการที่จะรับความเปลี่ยนแปลงทางร่างกาย

ช่วงที่ 2 ความเป็นตัวของตัวเอง-ความสงสัยอับอาย (Autonomy – Shame and Doubt)
อายุประมาณ $1\frac{1}{2}$ – 3 ขวบ เด็กในช่วงอายุนี้นี้พัฒนาการด้านกล้ามเนื้อ และการเคลื่อนไหวมากขึ้น สามารถเดินและวิ่งได้เอง เด็กจะอยากใช้ความสามารถใหม่นี้ของตน และต้องการจะสำรวจสภาพแวดล้อมโดยการคลานจากการอุ้ม และการจับของผู้ใหญ่ เด็กในช่วงนี้ต้องการจะเป็นอิสระจากผู้ใหญ่ และจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับสมาชิกคนอื่น ๆ ในครอบครัวมากขึ้น การปฏิบัติต่อเด็กอย่างเหมาะสมในช่วงอายุนี้นี้ คือ การให้ความเป็นอิสระ และเปิดโอกาสให้พึ่งพาตนเองทีละน้อย โดยกำหนดชนิดและปริมาณของการกระทำที่จะยอมให้เด็กทำได้ โดยไม่เกิดอันตรายต่อตัวเด็ก และคนอื่น โดยยอมโอนอ่อนในบางด้าน และเข้มงวดในบางด้านอย่างเหมาะสม และเป็นระบบ ส่งเสริมให้เด็กเล่นกีฬา และมีกิจกรรมการเล่นที่ช่วยให้เด็กเกิดความสนใจ และทักษะในการทำงานต่อไปในอนาคต

เด็กที่ปรับตัวได้จะมีความรู้สึกเป็นตัวของตัวเอง ค้นพบตัวเอง และค้นพบสภาพแวดล้อม โดยเด็กจะเรียนรู้เกี่ยวกับความสามารถด้านต่าง ๆ ของตน และขอบเขตของกำลังและอำนาจของตน อีโก้เริ่มพัฒนาในช่วงนี้ ซึ่งจะนำไปสู่ความสามารถควบคุมตนเอง และจัดระเบียบตนเองต่อไป ในช่วงนี้เด็กจะเริ่มฝึกขับถ่ายให้ถูกที่เป็นการเริ่มต้นของพลังอีโก้ ส่วนเด็กที่ปรับตัวไม่ได้จะมีความรู้สึกสงสัยว่าตนมีความสามารถในด้านต่าง ๆ จริงหรือไม่ เด็กบางคนจะไม่กล้าทำในสิ่งที่แปลกใหม่ เพราะความไม่ไว้วางใจในโลกภายนอกมาแต่เดิม เด็กที่ปรับตัวไม่ได้ในช่วงนี้ จะมีพลังแห่ง

อีโก้ที่ไม่พัฒนาไปเท่าที่ควร โตขึ้นจึงไม่สามารถควบคุม และไม่สามารถจัดระเบียบตนได้ ปริมาณ และคุณภาพของการควบคุมเด็กในช่วงวัยนี้จะเป็นสาเหตุของทัศนคติของเด็กต่อสังคม

ช่วงที่ 3 การริเริ่ม-ความรู้สึกผิด (Initiative-Guilt) อายุประมาณ 3-6 ขวบ ในช่วงอายุนี้นี้ เด็กจะมีความสามารถทางการเคลื่อนไหว และทางความคิดเพิ่มขึ้น จะว่องไวปราดเปรียว กล้าหาญ อย่างน่าหวาดเสียว อยากลองทำสิ่งแปลกใหม่เสมอ เด็กจะทดสอบความสามารถ และอำนาจของตนเอง หากเกิดผลพลั้งทำของเสียหยาบ หรือทำให้คนอื่นบาดเจ็บ เด็กจะรู้สึกผิด ในขณะเดียวกัน ก็อยากเป็นอิสระ บางขณะเด็กกลับรู้สึกอยากพึ่งพาคนอื่นเหมือนเมื่ออายุน้อย จึงอาจจะปฏิเสธ ความอยากริเริ่ม และความอยากรสำรวจของตน บิดา มารดาในช่วงนี้จะเป็นแบบอย่างแก่เด็ก เด็กจะได้ทราบความจริงเกี่ยวกับลักษณะทางจิตใจและพฤติกรรมของทั้งบิดา มารดา ของตน การเลี้ยงดู เด็กในช่วงนี้บิดา มารดา หรือผู้เลี้ยงดู ควรจะทำงานหรือเล่นกับเด็ก เพื่อที่จะได้มีโอกาส ปลูกฝัง วัฒนธรรม ความคิด จริยธรรมแก่เด็ก ควรมอบหน้าที่รับผิดชอบบางอย่างให้แก่เด็ก โดยให้งานที่ไม่ ยากเกินไป เมื่อทำได้สำเร็จ ควรให้รางวัลด้วยการสัมผัสที่อ่อนโยน ให้เด็กเล่นกับเพื่อนวัยเดียวกัน ให้มาก เพื่อที่จะได้ฝึกฝนความคิดริเริ่ม และฝึกการแก้ปัญหาต่าง ๆ ควรดูแลเรื่องการรับสื่อต่าง ๆ ให้เหมาะสม จะช่วยให้เด็กมีค่านิยมที่เหมาะสมในการรับสื่อเมื่อเป็นวัยรุ่น (ดวงเดือน พันธุมนาวิน, อรุณทรัพย์ ชูชม และสุภาพร ลอยด์, 2529)

เด็กที่ปรับตัวได้ในช่วงอายุนี้นี้จะพบว่าตนชอบทำอะไรบ้าง และพยายามพัฒนาทักษะ ทางด้านนั้นให้มากขึ้น เด็กจะพบทั้งความสำเร็จ และความล้มเหลว ถ้าเกิดความล้มเหลวเด็กที่ ปรับตัวได้ดีจะลืมความล้มเหลวของตนอย่างรวดเร็ว และเริ่มลองทำใหม่ จะมีความสามารถควบคุม ตนเองมากขึ้น ส่วนเด็กที่ในช่วงก่อน ไม่สามารถปรับตัวได้ เกิดความสงสัยในความสามารถของตน และรู้สึกอับอายที่โดนว่ากล่าวบ่อย ๆ ทำอะไรด้วยตนเองไม่ค่อยได้ หรือทำได้ก็ไม่ค่อยดี มาในช่วง นี้ จะเกิดความอับอายผู้อื่น และละอายใจตนเอง ที่ตนไม่มีความสามารถจะเป็นตัวของตัวเองได้มาก เท่าที่ควร เด็กที่ปรับตัวไม่ได้จะยังต้องพึ่งพาผู้ใหญ่อยู่ต่อไป และต้องการที่จะตัดความริเริ่มของตน ที่ขัดแย้งกับการพึ่งพาคนอื่น ฉะนั้นเด็กที่ปรับตัวไม่ได้จะปฏิเสธความต้องการของตน และปฏิเสธ โอกาสต่าง ๆ ที่สภาพแวดล้อมเอื้ออำนวย

ช่วงที่ 4 ความขยันขันแข็ง - ความมีปมด้อย (Industriousness - Inferiority) อายุประมาณ 7-12 ปี ในช่วงอายุก่อนวัยรุ่นนี้ เด็กจะแสดงความสามารถของตนทั้งในขณะที่เล่น และขณะทำงาน เด็กจะพัฒนาทักษะของตนขึ้น จะมีการทำงานในขณะที่เล่นเพิ่มมากขึ้น เด็กในช่วงนี้จะพยายามทำ สิ่งต่างให้สำเร็จ เพราะไม่อย่างมีปมด้อย เมื่อทำสิ่งใดสำเร็จจะมีทัศนคติที่ดีต่อการทำงานมากยิ่งขึ้น และสร้างนิสัยการทำงานที่ดี เมื่อทำสิ่งใดเก่งขึ้นเด็กก็จะขยันทำ จึงเป็นการพัฒนาทักษะทางด้านนั้น มากยิ่งขึ้น ส่วนมากจะเป็นงานการฝีมือ ซึ่งจะเป็นพื้นฐานที่ดีในการพัฒนาความสามารถทางการ

เรียนในวิชาการที่ต้องใช้สมองมาก ๆ ต่อไป ในช่วงนี้จะเป็นช่วงของการพัฒนาความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ เด็กที่ปรับตัวได้ดีจะเป็นคนที่มีจุดมุ่งหมาย ไม่ทอดทิ้งเมื่อรู้สึกผิด มีจินตนาการด้านดีที่กว้างไกล จะมีความขยันขันแข็ง ชอบแสดงความสามารถทั้งการทำงาน การเรียน และการเล่น ส่วนเด็กที่ปรับตัวไม่ได้จะมีปมด้อย รู้สึกขาดทักษะในการทำงาน การเรียน และการเล่น ดังนั้นจึงไม่ค่อยกล้าแสดงออก หรือไม่กล้าแสดงความสามารถต้องพึ่งพาบิดา มารดา หรือผู้อื่น

การอบรมเลี้ยงดูที่เหมาะสมในช่วงนี้ คือการให้โอกาสเด็กได้ฝึกทำงานที่เด็กชอบ ให้ความรัก และความใกล้ชิดสนิทสนม ไม่ปล่อยปละละเลย ในขณะที่เดียวกัน ก็ทำตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่เด็ก บิดา มารดาควรมีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน และต่อเด็กด้วย จะทำให้เด็กเห็นความสำคัญทั้งของครอบครัว และของเพื่อนฝูงที่มีต่อตนไปพร้อมกัน บิดา มารดา ควรให้คำแนะนำเกี่ยวกับลักษณะของเพื่อนที่เด็กควรเลือกคบหา และกิจกรรมที่เหมาะสมที่ควรทำร่วมกับเพื่อน ๆ

การศึกษาที่เกี่ยวข้องกับ ทฤษฎีพัฒนาการทางจิตสังคมของอีริกสัน เริ่มโดย กรูเน (Gruen, 1964 อ้างถึงใน อุษา ศรีจินดารัตน์, 2533, หน้า 28-29) ได้ศึกษาองค์ประกอบทางจิตใจ ต่อพัฒนาการทางอารมณ์เชิงสังคมในกลุ่มชนชั้นกลางระดับสูงกับระดับต่ำ และชนชั้นกรรมกร ทั้งเพศชายและหญิง โดยการสัมภาษณ์เพื่อแบ่งบุคคลออกเป็น 8 ช่วง พบว่า สนับสนุนทฤษฎีของอีริกสันในด้านพัฒนาการทางสรีระ และคะแนนในแต่ละช่วง มีความสัมพันธ์กันทางบวก ส่วนตัวแปรด้านอายุ เพศ และชนชั้นทางสังคม มีความเกี่ยวข้องกันน้อย ยกเว้นในเพศหญิงที่เป็นชนชั้นกลาง จะมีความรู้สึกใกล้ชิดในช่วงที่ 6 มากกว่าเพศชาย ออช และพลัก (Ochse & Plug, 1986) ได้ศึกษาข้ามวัฒนธรรมเพื่อทดสอบความตรงตามทฤษฎีของอีริกสัน ในประเทศแอฟริกาใต้ ทั้งคนผิวขาว และผิวดำ จำนวน 1,859 คน ศึกษาเฉพาะช่วง 1 ถึง ช่วง 7 พบว่า พัฒนาการทางจิตใจในวัยเด็กมีความสัมพันธ์อย่างมากกับพัฒนาการในวัยรุ่น และวัยผู้ใหญ่ สอดคล้องกับ เคลลีท และไมเคิล (Cailliet & Michael, 1983) ได้ทำการศึกษาในเรื่องของความต่อเนื่องของทฤษฎีในแต่ละช่วง โดยศึกษาช่วง 1 ถึง ช่วง 6 กลุ่มตัวอย่างเป็นนักศึกษาระดับปริญญาตรีและปริญญาโท จำนวน 160 คน พบความสัมพันธ์ระหว่างระดับการแก้ไขวิกฤตการณ์ในช่วง 5 (การมีเอกลักษณ์) กับช่วง 6 (ความใกล้ชิด) เป็นไปตามอายุของนักศึกษา และพัฒนาการทางอารมณ์เชิงสังคมของบุคคล ตั้งแต่ในวัยเด็กจนถึงวัยรุ่น และวัยผู้ใหญ่ เป็นช่วงที่เกี่ยวข้องกันอย่างต่อเนื่อง ในประเทศไทย พบการศึกษาตามทฤษฎีของอีริกสัน ได้แก่ อุษา ศรีจินดารัตน์ (2533) ศึกษาพัฒนาการของเอกลักษณ์แห่งตนที่เกี่ยวข้องกับการรับรู้คุณค่าของการทำงาน และการรับรู้คุณค่าของศาสนาในวัยรุ่นไทยภาคใต้ พบว่าในกลุ่มรวมไม่พบอิทธิพลร่วมของพัฒนาการทางอารมณ์เชิงสังคม การได้รับการเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุน และแบบใช้เหตุผล ที่มีต่อเอกลักษณ์แห่งตนแต่อย่างใด แต่ปรากฏในกลุ่มย่อย 1 กลุ่ม คือกลุ่มนักเรียนที่เคยทำงานหารายได้เป็นบางครั้ง และพบว่านักเรียนที่มีพัฒนาการทางอารมณ์เชิง

สังคมสูง ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุน และแบบใช้เหตุผล จะเป็นนักเรียนที่มีเอกลักษณ์
 แห่ตนสูง แต่ในกลุ่มรวมนั้นพบอย่างเด่นชัดว่า เอกลักษณ์แห่งตนแปรปรวนไปตามพัฒนาการทาง
 อารมณ์เชิงสังคม และการได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุน โดยนักเรียนที่มีพัฒนาการทาง
 อารมณ์เชิงสังคมสูง หรือถูกอบรมเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุนมาก จะมีพัฒนาการของเอกลักษณ์แห่ง
 ตนสูงกว่านักเรียนที่มีลักษณะตรงกันข้าม และจากการวิเคราะห์ดัชนีเชิงเหตุและผล ของคุณภาพ
 ชีวิตสมรสในครอบครัวไทยของ งามตา วนิชานนท์ และคณะ (2545) ในการศึกษาเรื่องนี้ได้ทำ
 การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรพฤติกรรมของเยาวชน และตัวแปรด้านจิตลักษณะของ
 นักเรียนชั้น ม.3 และ ม.4 ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับตัวแปรพัฒนาการทางจิตสังคมในช่วงที่ 1-4 และ
 ตัวแปรเอกลักษณ์แห่งตน พบผลสรุปว่า เยาวชนที่มีเอกลักษณ์แห่งตนสูงคือ ผู้ที่มีพัฒนาการทางจิต
 สังคมช่วงที่ 1-4 สูง มีสุขภาพจิตดี มีความสัมพันธ์ที่ดีกับบิดา มารดา ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบรัก
 สนับสนุน และแบบใช้เหตุผล และยังพบว่าเยาวชนที่มีลักษณะมุ่งอนาคตสูง มีพัฒนาการทางจิต
 สังคมในช่วงที่ 1-4 ที่ดี มีเอกลักษณ์แห่งตนสูง มีสุขภาพจิตดี และมีความเชื่ออำนาจในตนสูงเท่าใด
 ก็ยิ่งเป็นผู้ที่มีพฤติกรรมคบเพื่อนอย่างเหมาะสมมาก และมีพฤติกรรมก้าวร้าวน้อยเท่านั้น

จากการศึกษาเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจะเห็นว่า พัฒนาการทางจิตสังคม ตาม
 ทฤษฎีของอีริกสัน จะเกี่ยวข้องกับผลของการปรับตัวในช่วงหนึ่ง อันจะส่งผลถึงช่วงชีวิตต่อไปของ
 บุคคล บทบาทของอีโก้จะเริ่มปรากฏในช่วงที่ 2 และพัฒนาไปสู่การบรรลุเอกลักษณ์ในช่วงที่ 5 ถ้า
 พัฒนาการทางจิตสังคมในช่วงที่ 1-4 ไม่ดีก็จะทำให้บุคคลไม่บรรลุเอกลักษณ์ อันจะทำให้บุคคลนั้น
 แสดงออกถึงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม จึงคาดว่าความสามารถในการปรับตัว และสามารถแก้ปัญหา
 หรือวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ในพัฒนาการแต่ละช่วง ตั้งแต่ช่วงที่ 1-4 ของบุคคลตามทฤษฎีของอีริกสัน
 ซึ่งได้แก่ ความไว้วางใจ ความเป็นตัวของตัวเอง ความริเริ่ม และความขยันขันแข็ง จะมีอิทธิพลต่อ
 การมีเอกลักษณ์แห่งตนของนักเรียน

ตอนที่ 3 ทฤษฎี และแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับค่านิยมในการเลือกคบเพื่อน

แนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีค่านิยม

ค่านิยมมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการกำหนดพฤติกรรมของบุคคล ในฐานะที่เป็นตัวตัดสิน
 กำหนด หรือผลักดันให้พฤติกรรมโน้มเอียงไปทางใดทางหนึ่ง มีนักการศึกษาได้ให้ความหมายของ
 ค่านิยมไว้ดังนี้

โรคิช (Rokeach, 1968, p. 549) ให้ความหมายของค่านิยมว่า เป็นรูปแบบของความเชื่อที่
 แต่ละคนยึดถืออยู่ว่าแต่ละคนควรปฏิบัติอย่างไร หรือสิ่งใดมีคุณค่า ไม่มีคุณค่า โดยทั่วไปค่านิยม

สัมพันธ์กับทุกสิ่ง และมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของบุคคล นอกจากนี้ยังเป็นมาตรฐานในการตัดสินใจว่าสิ่งใดเลว หรือดี รวมถึงการตัดสินพฤติกรรมของแต่ละบุคคลด้วย

คิลแพตทริก (Killpatrick, 1973, p. 636) กล่าวว่า ค่านิยมหมายถึงความต้องการที่ได้ประเมินอย่างดีแล้ว และพบว่ามีความสำคัญที่จะเลือก ซึ่งค่านิยมของแต่ละบุคคลนั้นเกิดจากประสบการณ์ ที่ได้รับแตกต่างกัน

ฟีเจอร์ (Feather, 1980 อ้างถึงใน สุมา ชัยลักษณะนันท์, 2542, หน้า 14) กล่าวว่า ค่านิยมเป็นความเชื่อที่มีลักษณะยั่งยืนเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติ หรือเป้าหมายในการดำรงชีวิต เป็นสิ่งที่ตนเองหรือสังคมเห็นดี เห็นชอบ และสมควรจะยึดถือปฏิบัติ

สาโรช บัวศรี (2525, หน้า 8) กล่าวว่า ค่านิยม หมายถึง สภาพหรือการกระทำบางประการที่เราเชื่อหรือนิยามว่าควรยึดมั่น หรือเราควรกระทำ หรือปฏิบัติเพื่อจะได้บรรลุถึงความมุ่งหมายของสังคมหรือตัวเราเอง

กรมวิชาการ (2545, หน้า 28) สรุปความหมายของค่านิยมว่า หมายถึง พฤติกรรมของบุคคลในสังคม ที่แสดงออกตามความเชื่อ และความคิดเห็นที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ที่พิจารณาแล้วว่ามีคุณค่าและมีประโยชน์ จึงยอมรับ และนำมาปฏิบัติในการดำรงชีวิต ซึ่งค่านิยมมักเปลี่ยนแปลงไปตามสมัย

ความหมายของค่านิยมดังกล่าวข้างต้น สรุปว่า ค่านิยมเป็นความเชื่อ หรือความคิดเห็นต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง และเป็นสิ่งที่ตนได้ประเมินแล้วว่า มีคุณค่าพอที่จะยึดมั่นหรือปรารถนาที่จะเลือกปฏิบัติ โดยบุคคลจะแสดงค่านิยมของตนผ่านพฤติกรรมที่แสดงออก ซึ่งค่านิยมอาจเปลี่ยนแปลงไปตามเวลาและความคิดเห็นของคนส่วนใหญ่

โรคิช (Rokeach, 1968, pp. 13-33) ได้สร้างกรอบทฤษฎีจากฐานคติค่านิยม โดยเสนอแนวคิดที่ว่า ค่านิยมของมนุษย์ตั้งอยู่บนฐานคติเกี่ยวกับธรรมชาติแห่งค่านิยมของมนุษย์ 5 ประการ ได้แก่

1. จำนวนของค่านิยมที่แต่ละคนนั้นมีอยู่ไม่มากนัก และอยู่ในข่ายที่จะนับและศึกษาได้
2. ความแตกต่างของค่านิยมจะแสดงออกทางระดับ (Degree)
3. ค่านิยมต่าง ๆ สามารถนำมาจัดรวมกันเข้าเป็นระบบค่านิยมได้ (Value Systems)
4. ค่านิยมของมนุษย์สามารถสืบสาวไปถึงวัฒนธรรม สังคม และสถาบันสังคมต่าง ๆ ไปจนถึงบุคลิกภาพได้ สิ่งเหล่านี้อาจเป็นบ่อเกิดของค่านิยม
5. ผลที่ตามมาถือว่าค่านิยมของมนุษย์จะแสดงออกมาทางทัศนคติและพฤติกรรมของมนุษย์

นอกจากนี้ โรคิช (Rokeach, 1968) เสนอว่า ค่านิยมประกอบด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1. ความรู้ (Cognitive) กล่าวคือ คนเราจะต้องมีความรู้ที่ถูกต้องในพฤติกรรมที่ตนจะเลือกปฏิบัติ หรือรู้ถึงเป้าหมายที่ถูกต้องของชีวิตที่ตนจะดำเนินต่อไป
2. ความรู้สึก (Affective) หมายถึง คนเราจะรู้สึกชอบ หรือไม่ชอบ เห็นด้วย หรือไม่เห็นด้วย หรือเห็นว่าดี หรือ ไม่ดีในค่านิยมที่ตนยอมรับ หรือไม่ยอมรับ
3. พฤติกรรม (Behavioral) หมายถึง ค่านิยมของคนเราที่ฝังลึกอยู่ในความรู้สึกนึกคิด หรือความเชื่อ และเป็นตัวกำหนดแนวทางพฤติกรรมของคนเรา ดังนั้นเมื่อคนเราถูกกระตุ้นด้วยสิ่งเร้าอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็จะแสดงพฤติกรรมตามแนวทางหรือทิศทางของค่านิยมตนเอง

การวัดค่านิยม

เนื่องจากค่านิยมเป็นนามธรรม และมีสถานะซับซ้อนเข้าใจยาก จึงจำเป็นต้องมีกระบวนการวิเคราะห์ค่านิยมอย่างรัดกุม จึงจะสามารถบอกค่านิยมของบุคคลนั้น ๆ คืออะไร นักการศึกษาหลายท่านได้ศึกษาการวัดค่านิยม ดังนี้

William (1964 อ้างถึงใน ถัดดา วงศ์สุทธีรัตน์, 2542 หน้า 21) กล่าวว่า การที่จะทราบว่าเป็นคนเรา หรือสังคมมีค่านิยมอย่างไรจะสังเกตได้จาก พฤติกรรม 4 ประการ คือ

1. การเลือกทำอย่างใดอย่างหนึ่งในชีวิตประจำวันของบุคคลในสังคมนั้น ๆ
2. ความสนใจในเรื่องต่าง ๆ ของคนในสังคม
3. ความคิดเห็นของคนในแต่ละสังคม ที่แสดงออกในลักษณะการเขียน การแสดงความคิดเห็น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงหลักการ อุดมการณ์ ตามค่านิยมของผู้เขียน หรือผู้แสดงความคิดเห็นนั้น
4. การสนทนาของบุคคลโดยทั่ว ๆ ไป ตลอดจนถึงกิจกรรมต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน

Kerlinger (1973) กล่าวว่า ค่านิยมของคนเรานั้น สามารถวัดได้จากพฤติกรรม เจตคติหรือความคิดเห็นของคนเรา ทั้งนี้เนื่องจากค่านิยมเป็นการแสดงความนิยมชมชอบต่อบุคคล สิ่งของ หรือเหตุการณ์ต่าง ๆ โดยการประเมินค่า และค่านิยมของคนเรานั้นจะแสดงออกในทิศทางดี หรือ ไม่ดี ควรทำ หรือ ไม่ควรทำ เห็นด้วย หรือไม่เห็นด้วย

ไพฑูรย์ เครือแก้ว (2523 อ้างถึงใน สุมา ชัยลักษณะนันท์, 2542. หน้า 17-18) กล่าวว่า การที่จะทราบค่านิยมของบุคคลนั้น จะสังเกตได้จากพฤติกรรมต่าง ๆ 5 ประการ คือ

1. ดูจากสิ่งที่บุคคลได้เลือกปฏิบัติในชีวิตประจำวัน
2. ดูจากทิศทางความสนใจของบุคคล คนเราแต่ละคนจะมีทิศทางความสนใจที่พอจะสังเกตได้

3. ดูจากคำพูดที่แสดงออกทั่ว ๆ ไป เพราะคนเรามักจะแสดงค่านิยมออกมาทางคำพูด

เสมอ

4. ดูจากคำพูดที่ใช้ในการสนทนา ซึ่งจะสามารถบ่งบอกถึง ค่านิยมของบุคคลนั้น ๆ ได้

5. ดูจากการคิด การเขียนของบุคคล ซึ่งมักจะแสดงออกถึงหลักการ อุดมการณ์ ความคิดเห็น ความใฝ่ฝัน และรสนิยมของตัวเองออกมาเสมอ สิ่งเหล่านี้เป็นแนวทางที่จะเข้าใจค่านิยมของบุคคลได้เป็นอย่างดี

ค่านิยมในการเลือกคบเพื่อน

การคบเพื่อนเป็นพัฒนาการทางสังคมที่สำคัญของวัยรุ่น อันเป็นพื้นฐานของการเป็นผู้ใหญ่ที่สมบูรณ์ต่อไปในอนาคต โดยปกติทุกคนจะมีความเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กัน ไม่มีใครสามารถอยู่คนเดียวโดยไม่ติดต่อกับสัมพันธ์กับผู้อื่นได้ และการมีความสัมพันธ์กับเพื่อน ๆ เป็นสิ่งสำคัญที่สุดสำหรับการมีชีวิตรอดทั้งในส่วนตัว และทางสังคม คนมีแนวโน้มที่จะเลือกคบ หรือชอบพอกับคนที่ มีลักษณะคล้ายกับตนเองในด้านความเชื่อ ทศนคติ และค่านิยม (Byrne, 1971 อ้างถึงใน วิจิตพานิ เจริญขวัญ, 2524) การเข้ากลุ่มเพื่อนของวัยรุ่นเป็นธรรมชาติหรือภาวะปกติของวัยรุ่นโดยทั่วไป ทั้งนี้ เพื่อเสริมความรู้สึกมั่นคงในจิตใจของตน และได้มีโอกาสแสดงความสามารถ ความคิดเห็นให้คนอื่นยอมรับเพื่อเพิ่มความเชื่อมั่น ขณะเดียวกันก็ได้มีโอกาสเรียนรู้จากคนอื่น เพื่อปรับปรุงตัวเองให้ดียิ่งขึ้น อิทธิพลของกลุ่มเพื่อนวัยเดียวกันจึงมีสูงมาก และจะส่งผลถึงการแสดงออกทางพฤติกรรมของเด็กต่อไป ถ้าเด็กเลือกคบเพื่อนไม่ดี เด็กจะมีแนวโน้มที่จะมีพฤติกรรมที่เป็นไปในทางเสื่อมเสีย สำหรับการร่วมกิจกรรมกับเพื่อนของวัยรุ่นนั้น ควรจะเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเรียน และเป็นกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ หลีกเลี่ยงกิจกรรมที่เป็นโทษ เช่น การเที่ยวกลางคืน การใช้สิ่งเสพติด การเล่นการพนัน เป็นต้น

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเลือกเพื่อนของวัยรุ่นทั้งในประเทศ และต่างประเทศ ดังนี้

ออซูเบล (Ausubel, 1958, pp. 221-222) ได้กล่าวถึง คุณสมบัติของเด็กที่มีฐานะทางสังคมสูง มี 4 ลักษณะ คือ

1. ลักษณะทางบุคลิกภาพ ต้องเป็นคนคล่องแคล่ว ท่าทางดี ร่าเริง อารมณ์มั่นคง ไว้ใจได้

ชื่อตรง

2. ลักษณะทางกาย ต้องเป็นนักกีฬา รูปร่างดี เรียบร้อย

3. ลักษณะทางสังคม ต้องเป็นมิตรที่ดี ช่วยเหลือการงาน มีความเห็นคล้ายกัน รู้จัก

ปรับตัวทางสังคม มีความรู้สึกที่ดีต่อคนทั่วไป มีน้ำใจนักกีฬา ไม่ลัทธิขโมย

4. ลักษณะทางสติปัญญา ต้องเป็นคนเรียนดี มีเหตุผลดี

กรอนลันด์ (Gronlund, 1959) ให้เด็กบอกเหตุผลเกี่ยวกับการเลือกเพื่อน แล้วสรุปว่า เด็กส่วนใหญ่ทั้งระดับประถมศึกษา และมัธยมศึกษา มักจะเลือกเพื่อนจากบุคลิกภาพของแต่ละบุคคล เป็นส่วนใหญ่ เช่น มีความเมตตา กรุณา ให้ความร่วมมือ ซื่อตรง จริ่งใจ ช่วยเหลือซึ่งกัน และกัน ความเห็นคล้ายคลึงกัน เป็นคนรอบคอบ และเป็นเพื่อนที่ดี

เดือนจิตต์ จิตต์อาร์ (2520) ศึกษาการคบเพื่อนของนิสิตหญิง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ผลการศึกษาพบว่า นิสิตหญิงส่วนใหญ่นิยมคบเพื่อนที่มีลักษณะต่าง ๆ เรียงตามลำดับ ได้แก่ เพื่อนที่มีความประพฤติดี เพื่อนที่ให้ความช่วยเหลือดี เพื่อนที่มีความสนใจตรงกัน เพื่อนที่เรียนดี และนิสิตหญิงเลือกคบเพื่อนเพราะฐานะดีในระดับน้อยที่สุด

วิจิตพณี เจริญขวัญ (2524) ศึกษาความคิดเห็นต่อคุณลักษณะของตนเอง และของเพื่อน ของครูประจำการทั้งเพศชาย และเพศหญิง ในวิทยาลัยครูเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์ พบว่า ความคิดเห็นระหว่างคุณลักษณะของตนเอง และคุณลักษณะของเพื่อนที่ตนคบด้วยไม่แตกต่างกัน โดยคุณลักษณะที่ศึกษา ได้แก่ การมีอารมณ์ขัน นิสัยตรงไปตรงมาเปิดเผย ฉลาดมีไหวพริบ เป็นคู่สนทนาที่ดี รูปร่างหน้าตาดี มองโลกในแง่ดี มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีไมตรีจิต เป็นอิสระจากผู้อื่น มีเวลาให้ผู้อื่นเสมอเมื่อผู้อื่นต้องการ ประสบความสำเร็จในการศึกษา มีความเชื่อมั่นในตนเอง มีความสนใจในกีฬา และกิจกรรมอื่น ๆ มีความสนใจในวัฒนธรรมต่าง ๆ มีความรับผิดชอบต่อสังคม

จิราพร อิศรางกูร ณ อยุธยา (2535) ศึกษาทัศนคติ และพฤติกรรมการคบเพื่อนต่างเพศ และเกณฑ์ในการเลือกคบเพื่อนต่างเพศของวัยรุ่น พบว่า เกณฑ์ในการเลือกคบเพื่อนต่างเพศ มีลักษณะไม่แตกต่างกัน โดยจะเลือกคบเพื่อนที่มีมนุษยสัมพันธ์ และบุคลิกภาพดี

ลัดดา วงศ์สุทธีรัตน์ (2542) ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อค่านิยมของนักเรียนวัยรุ่นในการเลือกคบกลุ่มเพื่อน ของนักเรียนชั้น ม.3 จากการศึกษาระดับค่านิยมในการเลือกคบกลุ่มเพื่อนในแง่ต่าง ๆ 7 ด้าน ได้แก่ ด้านรักการศึกษา ด้านการศึกษาหาความรู้ ด้านการช่วยเหลือผู้อื่น ด้านความสนุกสนาน ร่าเริง ด้านการมีมิตรที่ดี ด้านความรับผิดชอบ และด้านความประหยัด พบว่าโดยภาพรวมแล้ว นักเรียนมีระดับค่านิยมในการเลือกคบเพื่อนทุกด้านอยู่ในระดับสูง เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า นักเรียนมีค่านิยมด้านความสนุกสนานร่าเริง ด้านการมีมิตรที่ดี ด้านความรับผิดชอบ และด้านการช่วยเหลือผู้อื่น อยู่ในระดับสูงมากกว่าด้านอื่น ๆ

พรรษชล บุญมี (2545) ศึกษาค่านิยมเกี่ยวกับการคบเพื่อนต่างเพศ และการมีเพศสัมพันธ์ ระหว่างศึกษาของประชาชนในเขตเทศบาลเมืองมหาสารคาม พบว่า วัยรุ่นมีค่านิยมที่จะยอมรับเกี่ยวกับการคบเพื่อนต่างเพศในด้านบุคลิกภาพมากที่สุด โดยการเลือกคบเพื่อนทั้งเพศชาย และหญิง มักจะกำหนดคุณภาพของเพื่อนต่างเพศที่หวังไว้ โดยเพศหญิงจะชอบเพื่อนชายที่มีลักษณะดี เป็น

สุภาพบุรุษ รูปร่างดี มีน้ำใจ สำหรับเพศชายต้องการคบเพื่อนหญิงที่มีลักษณะความเป็นหญิงแต่งตัวสวยงาม มองโลกในแง่ดี รวมไปถึงมนุษยสัมพันธ์ดี สำหรับด้านเศรษฐกิจ วัยรุ่นมีค่านิยมในการยอมรับอยู่ในระดับน้อยที่สุดทั้งเพศชาย และเพศหญิง

จากการศึกษาที่ผ่านมา สามารถสรุปคุณลักษณะเพื่อนที่นักเรียนปรารถนาจะคบหาด้วย ได้ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 คุณลักษณะของเพื่อนที่นักเรียนปรารถนา

คุณลักษณะ	Ausubel (1958)	Gronlund (1959)	เดียนจิตต์ (2520)	วิจิตพาสี (2524)	จิราพร (2535)	กิตดา (2542)	พรพรรณ (2545)
คล่องแคล่ว	✓						
ทำทางดี	✓				✓		✓
มนุษยสัมพันธ์ดี					✓		✓
ร่าเริง อารมณ์ดี	✓			✓		✓	
อารมณ์มั่นคง	✓						
ไว้ใจได้	✓						
ซื่อตรง	✓	✓		✓			
เป็นนักกีฬา/ ชื่นชอบกีฬา	✓			✓			
รูปร่างดี	✓			✓			✓
หน้าตาดี				✓			✓
เรียบร้อย	✓						
เป็นมิตรที่ดี	✓	✓				✓	
ช่วยเหลือการงาน/ ให้ความร่วมมือ	✓	✓	✓			✓	
มีความเห็นแก่ตัว	✓	✓					
รู้จักปรับตัวทางสังคม	✓						
มีความรู้สึกที่ดีต่อคนทั่วไป/ มองโลกในแง่ดี	✓			✓			
มีน้ำใจนักกีฬา	✓						
ไม่ล้าช โมข	✓						
เรียนดี สนใจเรียน	✓		✓	✓		✓	
เชื่อมั่นในตนเอง				✓			

ตารางที่ 1 (ต่อ)

คุณลักษณะ	Ausubel (1958)	Gronlund (1959)	เดอนิจิตต์ (2520)	วิจิตพณี (2524)	จิราพร (2535)	ถัดดา (2542)	พรรณชล (2545)
มีเหตุผลดี	✓			✓			
มีความเมตตา กรุณา		✓					
จริงใจ		✓					
รอบคอบ		✓					
ความประพฤติดี			✓				
มีความสนใจตรงกัน			✓				
ฐานะดี			✓				✓
เป็นคู่สนทนาที่ดี				✓			
เอื้อเฟื้อ มีน้ำใจ				✓			
มีความรับผิดชอบ						✓	

การศึกษาแนวคิด ทฤษฎีค่านิยม และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องข้างต้น สรุปว่า ค่านิยมในการเลือกคบเพื่อน หมายถึง ความรู้สึก ความนิยมชมชอบ หรือความปรารถนาของนักเรียน ที่จะเลือกคบเพื่อนที่มีคุณสมบัติดีงามตามที่สังคมปรารถนา และตามหลักศาสนา ยอมรับและร่วมกิจกรรมกับเพื่อนเฉพาะที่มีประโยชน์เหมาะสมกับสภาพและวัย โดยประเมินจากคุณลักษณะในด้านต่าง ๆ ของนักเรียน ได้แก่ ด้านบุคลิกภาพ ด้านจริยธรรมและความประพฤติ ด้านสติปัญญา และด้านสังคม

การปลูกฝังค่านิยม

ค่านิยมมิใช่สิ่งที่ติดตัวมาแต่เกิด หากแต่เกิดจากความต้องการก่อน แล้วจึงเกิดเป็นความนิยมชมชอบ จนกระทั่งกลายมาเป็นค่านิยมโดยแสดงออกให้เห็นทางทัศนคติ และพฤติกรรมของบุคคล จากการที่ค่านิยมเป็นสิ่งที่บุคคลยึดถือ และเป็นแนวปฏิบัติ

โรเคิช (Rokeach, 1968) กล่าวว่า ค่านิยมเป็นผลผลิตของวัฒนธรรม สังคม สถาบัน รวมทั้งแรงผลักดันส่วนบุคคลที่ต่างก็มีอิทธิพลปั้นแต่งค่านิยมขึ้น เนื่องจากวัฒนธรรม และสังคมที่บุคคลใช้ชีวิตมาตั้งแต่เด็กร่นั้น ได้วางกรอบให้บุคคลปฏิบัติไปในแนวทางที่คล้ายกัน นอกจากนี้ ผลของการเรียนรู้ทางสังคม ทางสถาบันสังคมต่าง ๆ เช่น สถาบันทางศาสนา สถาบันทางการเมือง สิ่งเหล่านี้ มีอิทธิพลทำให้เกิดค่านิยมได้ ค่านิยมของบุคคล มีรากฐานมาจากประสบการณ์ โดยเริ่มพัฒนามาตั้งแต่เด็ก จนกระทั่งถึงวัยรุ่น และวัยผู้ใหญ่ ผ่านทางการอบรมเลี้ยงดู ครั้นเมื่อเด็กเติบโตและมีประสบการณ์ทางสังคมมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นจากสถาบันการศึกษา ศาสนา กลุ่มเพื่อน หรือ

สื่อต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้จะทำให้เกิดความคิด และประสบการณ์เกิดการเรียนรู้ จนเป็นส่วนหนึ่งของความคิดอ่านของบุคคล แล้วกลายเป็นสิ่งที่บุคคลนิยมชมชอบ ยึดมั่น และใช้เป็นเกณฑ์มาตรฐานชี้นำพฤติกรรมกาปฏิบัติของบุคคล

สุนทรื โคมิน และสนิท สมักรการ (2522) กล่าวว่า ค่านิยมเกิดจากผลผลิตของวัฒนธรรม สังคม สถาบัน รวมทั้งแรงผลักดันส่วนบุคคลที่ต่างมีอิทธิพลในการปั้นแต่งค่านิยมขึ้นมาทั้งสิ้น

ชม ภูมิภาค (2525) กล่าวว่า ค่านิยมเกิดจากการเรียนรู้ และการปฏิบัติ การเรียนรู้ นั้น เกิดทั้งในสังคม ครอบครัว และสถานศึกษา ผู้เรียนรู้ค่านิยมนั้น ได้เห็นตัวอย่าง จนเกิดความนิยม เกิดความเข้าใจ และปฏิบัติตาม ซึ่งขบวนการเลียนแบบนี้อาจใช้เวลาาน แต่หากดำเนินการสอนในโรงเรียนก็อาจย่นย่อเวลาเข้าได้ การเรียนรู้ค่านิยมต่าง ๆ นั้น แหล่งของการเรียนอาจมีสองแหล่ง คือ นอก โรงเรียน และใน โรงเรียน ซึ่งมีความสำคัญพอ ๆ กัน

พรณิ ข. เชนจิต (2528) กล่าวว่า ค่านิยมเกิดจากการเรียนรู้ ซึ่งมีลักษณะ โดยสรุป ดังนี้

1. การได้รับการอบรมมาตั้งแต่เด็ก
2. การรับค่านิยมจากในสังคมมาเป็นของตนเพื่อให้เกิดความมั่นใจว่าสังคมจะยอมรับ

ลักดา วงศ์สุทธรรัตน์ (2542) ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อค่านิยมในการเลือกคบกลุ่มเพื่อน ของนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 พบว่า ปัจจัยด้านความสัมพันธ์ภายในครอบครัว มีผลต่อค่านิยมในการเลือกคบกลุ่มเพื่อน โดยนักเรียนที่รายงานว่า ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวดี จะมีค่านิยมในการเลือกคบกลุ่มเพื่อนสูง นั่นคือ มีทัศนคติ ค่านิยม และมีพฤติกรรมที่เหมาะสม ในการเลือกคบเพื่อน ส่วนนักเรียนที่รายงานว่า ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวอยู่ในระดับต่ำ จะเกิดทัศนคติ ค่านิยม และมีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม ลักษณะการคบเพื่อนเป็นไปในทางที่ไม่ค่อยดี สอดคล้องกับ หอมจันทร์ ธรรมโคตร (2538) เปรียบเทียบค่านิยมในการคบเพื่อนต่างเพศ ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 พบว่า นักเรียนที่มีสภาพครอบครัวที่แตกต่างกัน มีค่านิยมในการคบเพื่อนต่างเพศแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยนักเรียนที่มีสภาพครอบครัวแตกแยก จะมีความรู้สึกลงในการปฏิบัติตนในการคบเพื่อนต่างเพศอย่างเสรี และออกนอกกรอบจารีตประเพณีไทยมากกว่า นักเรียนที่มีสภาพครอบครัวสมบูรณ์ เช่นเดียวกับ ดวงเดือน พันธุมนาวิน และคณะ (2536) ศึกษา ลักษณะทางจิต และพฤติกรรมของนักเรียนวัยรุ่นที่อยู่ในสภาวะเสี่ยงในครอบครัว และทางป้องกัน ผลการศึกษาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการคบเพื่อน พบว่า เด็กที่มีความสัมพันธ์อันดีกับบิดามารดา จะมีพฤติกรรมที่เหมาะสมในการคบเพื่อน มากกว่าเด็กที่มีความสัมพันธ์กับบิดามารดาในระดับน้อย พบผลในทำนองเดียวกันเมื่อพิจารณาตามความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองด้วยกัน และเมื่อพิจารณาถึงวิธีการอบรมเลี้ยงดู พบว่า เด็กที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุนมาก และ

แบบใช้เหตุผลมาก ส่งผลให้เป็นผู้ที่มีสุขภาพจิตดี และคบเพื่อนอย่างเหมาะสมมากกว่า สอดคล้องกับ หรรษา เลหาเสรีกุล (2537) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการรับรู้การอบรมเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุน กับพฤติกรรมการคบเพื่อนอย่างเหมาะสม และพฤติกรรมก้าวร้าวของนักเรียนวัยรุ่นในกรุงเทพมหานคร พบว่า นักเรียนที่รับรู้ว่าครอบครัวให้การอบรมเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุนมาก มีพฤติกรรมการคบเพื่อนอย่างเหมาะสม มากกว่านักเรียนที่รับรู้ว่า ครอบครัวให้การอบรมเลี้ยงดูแบบนี้ น้อย พบผลเด่นชัดในกลุ่มนักเรียนโดยรวม และในกลุ่มที่แยกย่อยตามลักษณะทางชีวสังคมและภูมิหลัง และจากงานวิจัยของ วรณะ บรรจง (2537) ศึกษาในช่วงเวลาที่ใกล้เคียงกัน แต่กลุ่มตัวอย่าง เป็นนักเรียนวัยรุ่นในต่างจังหวัด พบผลที่สนับสนุนกันว่า นักเรียนที่รับรู้ว่าครอบครัวให้การอบรมเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุนมาก มีพฤติกรรมการคบเพื่อนอย่างเหมาะสมมากกว่า มีพฤติกรรมก้าวร้าวน้อยกว่านักเรียนที่รับรู้ว่าคุณได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุนน้อย สอดคล้องกับ วรณี วรรณชาติ (2541) ศึกษาปัจจัยทางจิตสังคมที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการคบเพื่อนแบบเลี้ยงเอดส์ของนักศึกษาชายในมหาวิทยาลัย พบว่า นักศึกษาชายที่มีพฤติกรรมการคบเพื่อนแบบเลี้ยงเอดส์มาก และรับอิทธิพลจากเพื่อนมาก คือผู้ที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูทั้งแบบรักสนับสนุน และแบบใช้เหตุผลอยู่ในระดับน้อย และ สุพจน์ จักขุทิพย์ (2521) ศึกษาปัจจัยบางประการ ที่มีผลต่อการประพฤตินิสัยไม่สมควร ของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ในเขตกรุงเทพมหานคร พบว่า วัยรุ่นชายที่ทำผิดกฎกระทรวง จำนวน 160 คน รายงานว่า ตนได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบรักสนับสนุนน้อย และแบบใช้เหตุผลน้อยกว่านักเรียนที่มีความประพฤติปกติ และผู้ที่ได้รับความรักมาก ได้รับเหตุผลจากบิดา มารดาน้อย จะมีการยอมรับอิทธิพลของเพื่อนในทางที่ไม่ดี และคบเพื่อนอย่างไม่เหมาะสมมากกว่านักเรียนที่มีความประพฤติปกติ สอดคล้องกับผลการศึกษาของ งามดวง นินทานนท์ และคณะ (2545) ได้วิเคราะห์ดัชนีเชิงเหตุและผลของคุณภาพชีวิตสมรสในครอบครัวไทย พบผลที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมด้านการคบเพื่อน ของกลุ่ม เยาวชนที่ได้ศึกษาว่า กลุ่มเยาวชนที่บิดา มารดา มีความสัมพันธ์กันดี ในระดับสูงจะมีพฤติกรรมการคบเพื่อนอย่างเหมาะสมกว่ากลุ่มที่บิดา มารดา มีความสัมพันธ์กันในระดับปานกลาง และในระดับต่ำ ในขณะที่เดียวกันเมื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ ระหว่างเยาวชนกับบิดา มารดา และพฤติกรรมการคบเพื่อนของเยาวชน พบว่า กลุ่มเยาวชนที่มีความสัมพันธ์ที่ดีกับบิดา มารดาในระดับสูง และในระดับปานกลาง จะมีพฤติกรรมการคบเพื่อนอย่างเหมาะสมกว่ากลุ่มที่มีความสัมพันธ์กับบิดา มารดา ในระดับต่ำ แสดงว่าถ้าความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในครอบครัวดี ก็จะมีผลทำให้วัยรุ่นมีพฤติกรรมในการคบเพื่อนอย่างเหมาะสม

นอกจากสถาบันทางครอบครัวแล้ว โรงเรียนก็เป็นอีกสถาบันหนึ่งที่มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการปลูกฝัง สร้างเสริมค่านิยมในเรื่องต่าง ๆ อันจะส่งผลต่อพฤติกรรมของบุคคลต่อไป

สภาพแวดล้อมในโรงเรียน อาจเอื้อให้นักเรียนมีค่านิยมและพฤติกรรมที่เหมาะสมได้ โดยโรงเรียนมีบทบาทในการให้การอบรมสั่งสอน และปลูกฝังค่านิยมอันดีงาม และถูกต้องให้แก่เด็กเป็นอย่างมาก จีระ จิงเจริญศิลป์ (2523) ศึกษาค่านิยมในการคบเพื่อนต่างเพศของเด็กวัยรุ่นในแหล่งเสื่อมโทรมคลองเตย พบว่า เด็กวัยรุ่นที่ไม่ได้ศึกษาอยู่ในสถานศึกษา มีความรู้สึกเสรีในการคบเพื่อนต่างเพศมากกว่าเด็กวัยรุ่นที่กำลังศึกษาอยู่ในสถานศึกษา และ ลัดดา วงศ์สุทธีรัตน์ (2542) ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อค่านิยมของนักเรียนวัยรุ่นชั้นมัธยมศึกษาในการเลือกคบกลุ่มเพื่อน พบว่าปัจจัยทางด้านสภาพแวดล้อมในโรงเรียน ได้แก่ บรรยากาศการเรียนการสอนของครู สถานที่ตั้งของโรงเรียน และกฎระเบียบภายในโรงเรียน มีอิทธิพลต่อค่านิยมในการเลือกคบเพื่อนของนักเรียน โดยนักเรียนที่มีความคิดเห็นว่า ปัจจัยด้านบรรยากาศการเรียนการสอนของครู สถานที่ตั้งของโรงเรียนเหมาะสมกฎระเบียบภายในโรงเรียนในระดับดี จะมีค่านิยมที่ดีในการเลือกคบกลุ่มเพื่อน

จากการศึกษาเกี่ยวกับการก่อเกิดค่านิยมจะเห็นว่า ค่านิยมเกิดจากการเรียนรู้ ประสบการณ์ที่บุคคลได้รับมาจากครอบครัว สถาบันการศึกษา และสิ่งแวดล้อม ผสมผสานกับความรู้สึกนึกคิดของตนเอง ซึ่งได้รับการประเมินแล้วว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าควรจะยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติอันจะส่งผลต่อพฤติกรรมของบุคคลต่อไป

ตอนที่ 4 แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับอิทธิพลของเอกลักษณ์แห่งตนต่อค่านิยมในการเลือกคบเพื่อน

อีริกสัน (Erikson, 1968) ให้ความสำคัญกับเอกลักษณ์แห่งตน เนื่องจากพบว่าผู้มีอาการทางจิตในช่วงวัยรุ่นเกิดจากความล้มเหลวของการพัฒนาเอกลักษณ์แห่งตน ทำให้บุคคลนั้นเป็นผู้ที่มีความสับสน ไม่รู้จักตนเอง ไม่รู้ว่าตนเองเป็นอย่างไร ต้องการอะไร ส่งผลให้มีพฤติกรรมที่เป็นปัญหาในด้านต่าง ๆ ซึ่งล้วนแต่ขัดขวางต่อการพัฒนาไปสู่ความเป็นผู้ใหญ่ที่สมบูรณ์ ซึ่งเป็นผลเสียต่อตนเอง และสังคม การคบเพื่อน ถูกนำมาศึกษาในฐานะที่เป็นทั้งตัวแปรเหตุ และตัวแปรผลของพัฒนาการของเอกลักษณ์แห่งตน ซึ่งพบผลที่สอดคล้องกันว่า ผู้ที่มีเอกลักษณ์แห่งตนจะเลือกคบเพื่อน และปฏิบัติตนต่อเพื่อนได้อย่างเหมาะสม ดังนี้ อุษา ศรีจินดารัตน์ (2533) ศึกษาพัฒนาการของเอกลักษณ์แห่งตนที่เกี่ยวข้องกับการรับรู้คุณค่าของการทำงาน และการรับรู้คุณค่าทางศาสนาในวัยรุ่นไทยภาคใต้ โดยศึกษากับนักเรียนในระดับมัธยมศึกษาสามัญ และสายอาชีวศึกษาในภาคใต้ จำนวน 480 คน ที่นับถือศาสนาพุทธ หรือศาสนาอิสลามจำนวนเท่า ๆ กัน พบว่า ผู้ที่มีเอกลักษณ์แห่งตนสูง เป็นผู้ที่คบเพื่อนที่มีจิตใจ วัฒนธรรม และความประพฤติที่น่าปรารถนา และร่วมกิจกรรมที่มีประโยชน์กับเพื่อนมากกว่านักเรียนที่มีเอกลักษณ์แห่งตนต่ำ พบผลการศึกษาในทำนองเดียวกัน เมื่อทำการวิจัยกับกลุ่มตัวอย่างที่กำลังศึกษาในระดับมหาวิทยาลัย เช่น จากงานวิจัยของ

สุรพงษ์ ชูเดช (2534) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประสบการณ์ในมหาวิทยาลัย กับจิตลักษณะที่สำคัญ กลุ่มตัวอย่างเป็นนักศึกษาในระดับมหาวิทยาลัย 2 มหาวิทยาลัย ในกรุงเทพมหานครจำนวน 273 คน พบว่า นิสิตที่ทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ร่วมกับเพื่อนมากทั้งในและนอกสถานศึกษา เป็นผู้ที่มียุทธศาสตร์แห่งตนสูงกว่านิสิตที่ทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์กับเพื่อนน้อย โดยพบเด่นชัดในกลุ่มนิสิตหญิง สอดคล้องกับ ดุจเดือน พันธมนาวิน และคณะ (2537) ศึกษาการคบเพื่อนอย่างเหมาะสม ในฐานะที่อาจจะเป็นผลของพัฒนาการของเอกลักษณ์แห่งตน โดยศึกษากับนักศึกษาในระดับอุดมศึกษา พบว่า นิสิตปีที่ 1 ที่มีเอกลักษณ์แห่งตนสูงคบเพื่อนอย่างเหมาะสมมากกว่านิสิตที่มีเอกลักษณ์แห่งตนต่ำ และยังพบว่า การคบเพื่อนอย่างเหมาะสมนี้มีมากในนิสิตคนใด นิสิตคนนั้นก็มักจะเป็นผู้ที่เลือกเรียนวิชาเอกที่กำลังเรียนอยู่ด้วยตนเองมากด้วย งามตา วณินทานนท์ และคณะ (2545) ได้ทำการวิเคราะห์ดัชนีเชิงเหตุและผลของคุณภาพชีวิตสมรส ในครอบครัวไทย พบว่าเยาวชนที่มีเอกลักษณ์แห่งตนสูง จะเป็นผู้ที่มีพฤติกรรมการคบเพื่อนอย่างเหมาะสมมาก นั่นคือ จะเลือกคบเพื่อนที่มีความประพฤติดี และร่วมกิจกรรมกับเพื่อนเฉพาะที่เป็นประโยชน์ หลีกเลี่ยงกิจกรรมที่เป็นโทษ เช่น การเล่นการพนัน หนีเรียน และเสพสิ่งเสพติด

นอกจากงานวิจัยที่พบว่าผู้ที่มีเอกลักษณ์แห่งตนสูง จะคบเพื่อน ได้เหมาะสมแล้ว ยังมีงานวิจัยที่พบผลสอดคล้องกับทฤษฎีพัฒนาการทางจิตสังคมของอีริกสันว่า ผู้ที่มีเอกลักษณ์แห่งตนจะมีความเป็นตัวของตัวเอง และไม่คล้อยตามผู้อื่นง่าย อัดัมส์ และคณะ (Adams et al., 1984) ศึกษาพฤติกรรมการคล้อยตามของนักศึกษาชั้นปีที่ 1-4 กับสถานภาพทางเอกลักษณ์ พบว่า พฤติกรรมการคล้อยตามจะเกิดในกลุ่มนักศึกษาที่สับสนทางเอกลักษณ์ จะรับเอาอิทธิพลจากกลุ่มเพื่อนที่กดดันให้ยอมทำตาม ส่วนนักศึกษาที่มีสัมฤทธิ์ผลในเอกลักษณ์รายงานว่า จะมีพฤติกรรมการคล้อยตาม ก็ต่อเมื่อเห็นว่า เป็นสิ่งที่ถูกต้อง เหมาะสม และเมื่อทำแล้วจะมีความสำเร็จ ผลการศึกษาครั้งนี้ทำให้เห็นว่าผู้ที่มีเอกลักษณ์แห่งตนสูง มีแนวโน้มที่จะมีพฤติกรรมการคบเพื่อนเหมาะสมกว่าผู้ที่มีเอกลักษณ์แห่งตนต่ำ

ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นจะเห็นว่าบุคคลที่มีเอกลักษณ์แห่งตนพัฒนาไปมาก จะเป็นผู้ที่สามารถต้านทานอิทธิพลจากผู้อื่น และไม่คล้อยตามผู้อื่นง่าย รู้ว่าตนเองเป็นใคร มีอำนาจ และความสามารถเพียงใด ดังนั้นจึงสามารถตัดสินใจเลือกกระทำได้อย่างเหมาะสม และมีความเข้าใจตนเอง จึงคาดว่าลักษณะทางจิต ด้านการมีเอกลักษณ์แห่งตน จะมีอิทธิพลต่อค่านิยมในการเลือกคบเพื่อนของนักเรียน

ผู้วิจัยได้สรุปแหล่งที่มา แนวคิดของตัวแปรที่คาดว่า จะเป็นสาเหตุของเอกลักษณ์แห่งตน และค่านิยมในการเลือกคบเพื่อน จากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังแสดงในตารางที่ 2 ดังนี้

ตารางที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสาเหตุของเอกลักษณ์แห่งตนและ
ค่านิยมในการเลือกคบเพื่อน

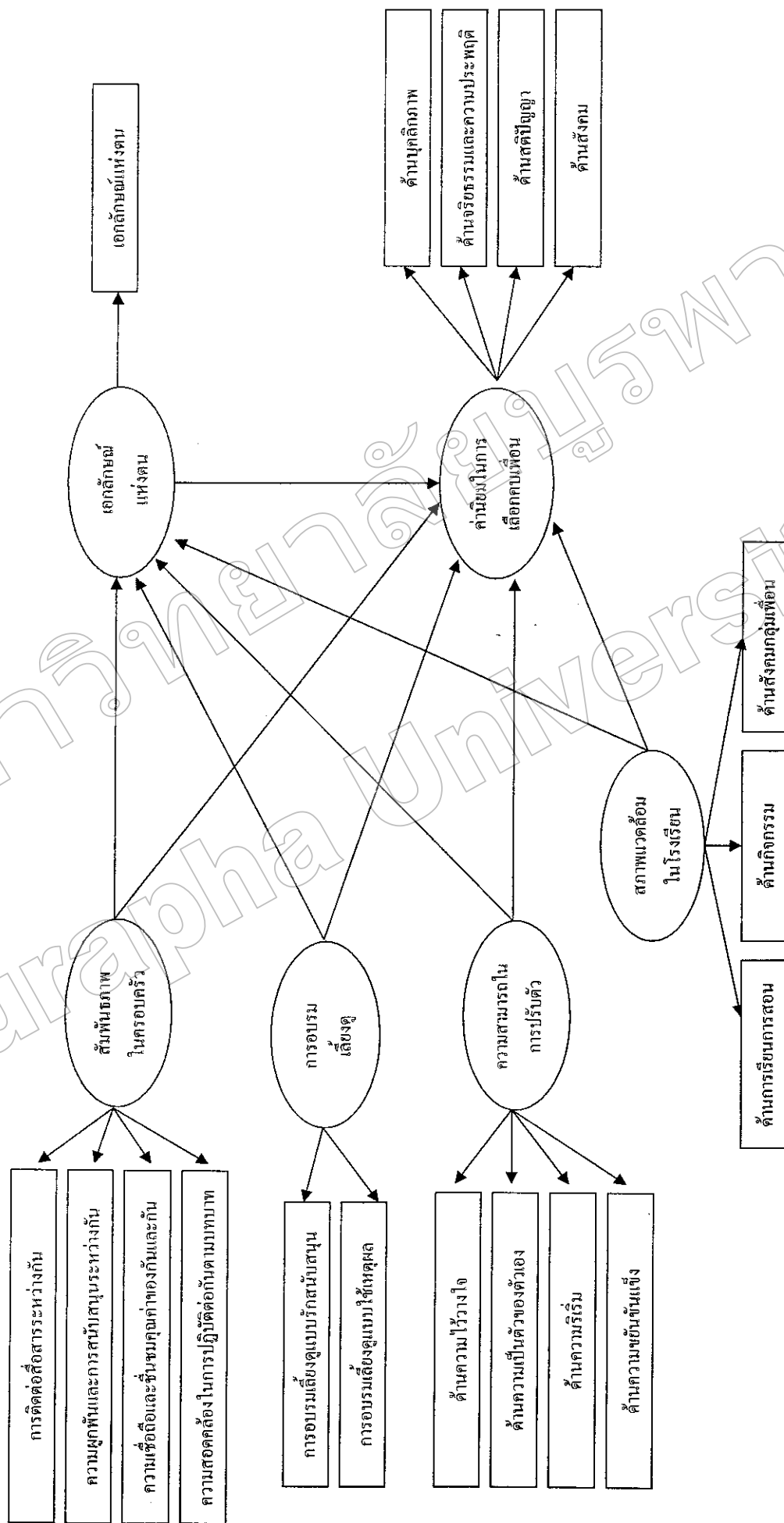
ตัวแปร	แนวคิด/ทฤษฎี	งานวิจัย
ความสามารถในการปรับตัว กับเอกลักษณ์แห่งตน	Erikson (1968)	Gruen (1964) อ้างถึงใน อุษา ศรีจินดารัตน์ (2533) Ochse and Plug (1986) Caillet and Michael (1983) อุษา ศรีจินดารัตน์ (2533) งามตา วนินทานนท์ และคณะ (2545)
สัมพันธภาพในครอบครัว กับเอกลักษณ์แห่งตน	Erikson (1968) Marcia (1980)	Hauser et al. (1984) อ้างถึงใน เสาวภา เบ็ญจพันธุ์ทวี (2540) Anderson and Fleming (1987) Grotevant and Cooper (1985) Papini et al. (1989) DiPlacido et al. (1989) เสาวภา เบ็ญจพันธุ์ทวี (2540) เนาวรัตน์ เหลืองรัตนเจริญ (2541)
การอบรมเลี้ยงดูกับ เอกลักษณ์แห่งตน	Erikson (1968) ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2541)	Adams (1985) Marcia (1980) Perosa and Perosa (1993) อุษา ศรีจินดารัตน์ (2533) ดวงเดือน พันธุมนาวิน และคณะ (2537) เสาวภา เบ็ญจพันธุ์ทวี (2540) งามตา วนินทานนท์ และคณะ (2545)
สภาพแวดล้อมในโรงเรียน กับเอกลักษณ์แห่งตน	Erikson (1968)	Stein (1977) อ้างถึงใน สุรพงษ์ ชูเดช (2534) Adams and Fitch (1983) Ting (1996) Adams et al. (2000) Mellisa and Heusen (2003) สุรพงษ์ ชูเดช (2534) จิรวัดนา มั่นยืน (2536) จริยกุล ศรีสุวรรณ (2542)
ความสามารถในการปรับตัว กับการคบเพื่อน	Erikson (1968)	งามตา วนินทานนท์ และคณะ (2545)

ตารางที่ 2 (ต่อ)

ตัวแปร	แนวคิด/ทฤษฎี	งานวิจัย
สัมพันธภาพในครอบครัว		ดวงเดือน พันธุมนาวิน และคณะ (2536)
กับการคบเพื่อน		หอมจันทร์ ธรรมโคตร (2538)
		ลัดดา วงศ์สุทธีรัตน์ (2542)
		งามตา วนันทานนท์ และคณะ (2545)
การอบรมเลี้ยงดูกับ	Erikson (1968)	สุพจน์ จักขุทิพย์ (2521)
การคบเพื่อน		ดวงเดือน พันธุมนาวิน และคณะ (2536)
		हरस्था सेहतसेरिगुल (2537)
		วรรณะ บรรจง (2537)
		หอมจันทร์ ธรรมโคตร (2538)
		วรรณิ วรรณชาติ (2541)
		ลัดดา วงศ์สุทธีรัตน์ (2542)
สภาพแวดล้อมในโรงเรียน		จิระ จีงเจริญศิลป์ (2523)
กับการคบเพื่อน		ลัดดา วงศ์สุทธีรัตน์ (2542)
เอกลักษณ์แห่งตนกับ	Erikson (1968)	อุษา ศรีจินดารัตน์ (2533)
การคบเพื่อน		สุรพงษ์ ชูเดช (2534)
		ดวงเดือน พันธุมนาวิน และคณะ (2537)
		งามตา วนันทานนท์ และคณะ (2545)
		Adams et al. (1984)

ผู้วิจัยได้นำแนวคิด ทฤษฎี และเอกสารวิจัยที่เกี่ยวข้อง มาสร้างโมเดลสมมติฐาน

ความสัมพันธ์เชิงสาเหตุของเอกลักษณ์แห่งตนและค่านิยมในการเลือกคบเพื่อน ดังแสดงในภาพที่ 3

ภาพที่ 3 โมเดลสมมติฐานความสัมพันธ์เชิงสาเหตุของเอกสิทธิ์แห่งตนและค่านิยมในการเลือกคบเพื่อนของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย

ตอนที่ 5 ลักษณะของโมเดลลิสเรล

โมเดลลิสเรล (Linear Structural Relationship Model หรือ LISREL Model) หมายถึง โมเดลแสดงความสัมพันธ์โครงสร้างเชิงเส้นระหว่างตัวแปรที่เป็นได้ทั้งตัวแปรสังเกตได้ (Observed Variable) และตัวแปรแฝง (Latent Variable) ซึ่ง โมเดลลิสเรลนี้ เป็นโมเดลการวิจัยที่ใช้ได้กับงานวิจัยทางสังคมศาสตร์ และพฤติกรรมศาสตร์เกือบทุกประเภท เนื่องจากปัญหาสำหรับการวิจัยทางสังคมศาสตร์ และพฤติกรรมศาสตร์ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรหรือปรากฏการณ์ต่าง ๆ โมเดลลิสเรลเป็นผลของการสังเคราะห์วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล 3 วิธี คือ การวิเคราะห์องค์ประกอบ (Factor Analysis) การวิเคราะห์หัตถิพล (Path Analysis) และการประมาณค่าพารามิเตอร์ในการวิเคราะห์การถดถอย การวิเคราะห์ด้วยลิสเรลจึงสามารถวิเคราะห์องค์ประกอบ และวิเคราะห์หัตถิพลไปพร้อมกันได้

นงลักษณ์ วิรัชชัย (2542) ได้อธิบายว่า การวิเคราะห์โมเดลลิสเรล แตกต่างจากการวิเคราะห์สถิติทั่ว ๆ ไป คือการเน้นความสำคัญของเมทริกซ์ความแปรปรวน-ความแปรปรวนร่วม (Variance-Covariance Matrix) ระหว่างตัวแปร โดยหัวใจสำคัญของการวิเคราะห์โมเดลลิสเรล คือ การเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างเมทริกซ์ความแปรปรวน-ความแปรปรวนร่วม ที่ได้จากข้อมูลเชิงประจักษ์กับเมทริกซ์ที่ได้จากการประมาณค่าตามโมเดลลิสเรลที่เป็นสมมติฐานวิจัย ทั้งนี้ เพื่อตรวจสอบว่าโมเดลลิสเรล และข้อมูลเชิงประจักษ์มีความสอดคล้องกันมากน้อยเพียงใด ซึ่งโมเดลลิสเรล มีข้อตกลงเบื้องต้นที่ผ่อนคลายจากข้อตกลงเบื้องต้นของโมเดลเชิงสาเหตุแบบดั้งเดิม (Classical Causal Model) นั่นคือ การศึกษาโมเดลเชิงสาเหตุแบบดั้งเดิมเป็นการศึกษาโมเดลที่ประกอบด้วย ตัวแปรสังเกตได้ทั้งหมด และไม่พิจารณาความคลาดเคลื่อนในการวัด เนื่องจาก การศึกษาโมเดลเชิงสาเหตุแบบดั้งเดิมมีข้อตกลงเบื้องต้นว่า ตัวแปรต้องไม่มีความคลาดเคลื่อนในการวัด ซึ่ง ไม่ตรงกับสภาพความเป็นจริง ความแตกต่างนี้จะแสดงถึงข้อดีของโมเดลลิสเรล คือ

ประการแรก โมเดลลิสเรลสามารถวิเคราะห์หัตถิพลย้อนกลับได้ จึงสามารถระบุความสัมพันธ์เชิงสาเหตุแบบเส้น (Linear) และแบบบวก (Additive) ได้ทั้งทางเดียว และสองทาง (Recursive and Non-Recursive Model) ในขณะที่โมเดลเชิงสาเหตุแบบดั้งเดิมวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงสาเหตุแบบเส้น และแบบบวกที่เป็นทิศทางเดียวเท่านั้น

ประการที่สอง โมเดลลิสเรลมีความสามารถในการประมาณค่าพารามิเตอร์เทอมความคลาดเคลื่อน (Error of Measurement) ได้ดีกว่า เนื่องจากมีข้อตกลงเบื้องต้นที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงว่าการวัดตัวแปรแฝงในการวิจัยทางการศึกษานั้น จะมีความคลาดเคลื่อนอยู่เสมอ

ซึ่งในโมเดลลิสเรล จะมีวิธีการประมาณค่าพารามิเตอร์หลายแบบ และยอมให้ความแปรปรวนร่วมระหว่างความคลาดเคลื่อนมีค่าไม่เท่ากับศูนย์ได้ ทำให้ผลการวิเคราะห์ดีขึ้น

ประการที่สาม การวิเคราะห์ด้วยโมเดลลิสเรล สามารถวิเคราะห์โมเดลที่มีตัวแปรแฝงได้ และตัวแปรมีการวัดตั้งแต่ระดับนามบัญญัติ (Nominal Scale) ขึ้นไป ส่วนใน โมเดลเชิงสาเหตุแบบดั้งเดิมจะมีเฉพาะตัวแปรสังเกตได้เท่านั้น โดยตัวแปรต้องมีการวัดระดับอันตรภาค (Interval Scale)

ประการที่สี่โมเดลลิสเรล วิเคราะห์ตามหลักการวิเคราะห์อิทธิพล ร่วมกับการวิเคราะห์องค์ประกอบ สำหรับโมเดลเชิงสาเหตุแบบดั้งเดิม จะวิเคราะห์ตามหลักการวิเคราะห์ (Path Analysis) และประการสุดท้ายโมเดลลิสเรล สามารถคำนวณค่าดัชนีความสอดคล้อง พร้อมกับผลการวิเคราะห์ข้อมูล แต่โมเดลเชิงสาเหตุแบบดั้งเดิม ต้องคำนวณด้วยมือ อีกทั้งการปรับโมเดล ก็ทำได้ยากกว่าในลิสเรลโมเดลลิสเรล เป็นหัวใจสำคัญของการวิเคราะห์อิทธิพล ซึ่งจะช่วยให้ผู้วิจัยตอบคำถามเกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงสาเหตุระหว่างตัวแปรในการวิจัยได้ การดำเนินการวิเคราะห์เริ่มต้นจากการสร้างโมเดลลิสเรลแสดงอิทธิพลจากพื้นฐานทางทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้เป็นโมเดลการวิจัย การดำเนินงานเพื่อวิเคราะห์โมเดลลิสเรล เมื่อนักวิจัยมีโมเดลเป็นสมมติฐานการวิจัยแล้ว โดยจะนำเสนอขั้นตอนสำคัญ 4 ขั้นตอน ดังนี้

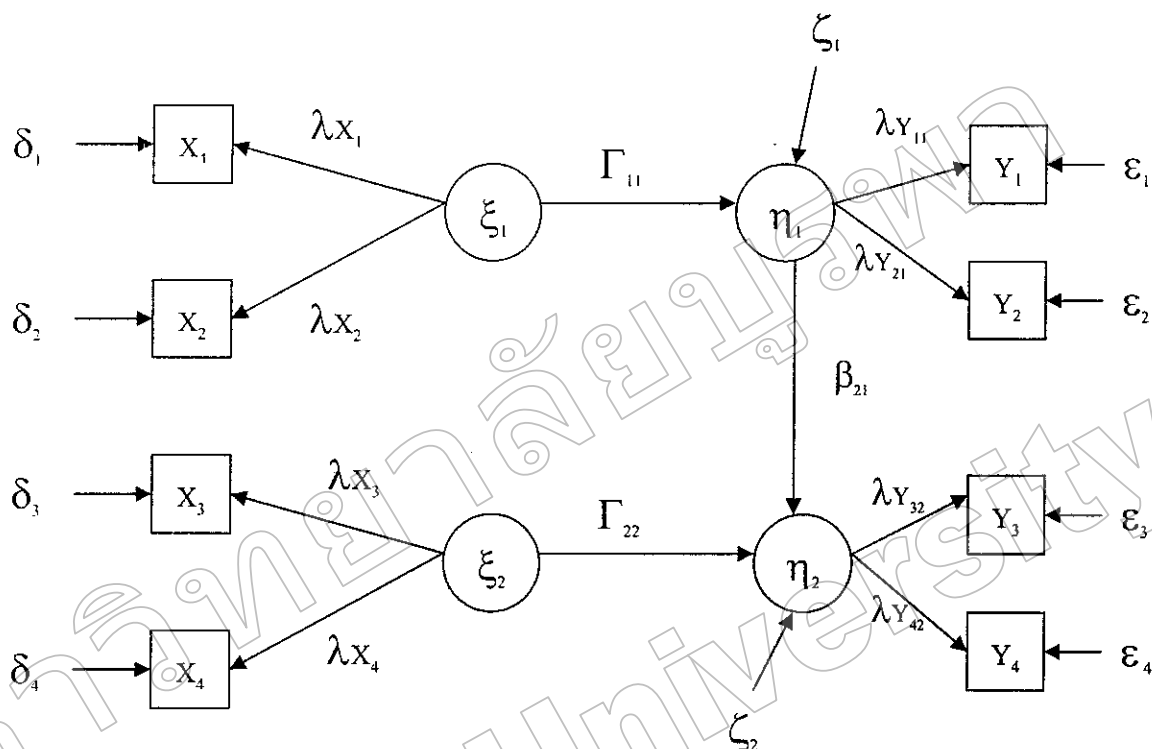
1. การกำหนดข้อมูลจำเพาะของ โมเดล (Specification of the Model)
2. การระบุความเป็นไปได้ค่าเดียวของ โมเดล (Identification of the Model)
3. การประมาณค่าพารามิเตอร์ของโมเดล (Parameter Estimation of the Model)
4. การตรวจสอบความตรงของโมเดล (Validation of the Model)

การวิเคราะห์ในแต่ละขั้นตอนมีรายละเอียด ดังนี้

การกำหนดข้อมูลจำเพาะของโมเดล (Specification of the Model)

โมเดลการวิจัยโดยทั่วไปประกอบด้วยตัวแปรภายนอก (Exogenous Variables) ตัวแปรคั่นกลาง (Intervening Variable) และตัวแปรภายใน (Endogenous Variables) แต่ในโปรแกรมลิสเรลกำหนดว่าตัวแปรคั่นกลาง และตัวแปรภายในทั้งหมดรวมเรียกว่า ตัวแปรภายใน ดังนั้นโมเดลในโปรแกรมลิสเรล จึงประกอบด้วย ตัวแปรภายนอก และตัวแปรภายในเท่านั้น ในโปรแกรมลิสเรลประกอบไปด้วยโมเดลสำคัญสองโมเดล คือ โมเดลการวัด (Measurement Model) และโมเดลสมการโครงสร้าง (Structural Equation Model) โมเดลการวัดสองโมเดล คือ โมเดลการวัดสำหรับ ตัวแปรภายนอก และโมเดลการวัดสำหรับตัวแปรภายใน โมเดลการวัดทั้งสองโมเดลเป็นโมเดลแสดงความสัมพันธ์โครงสร้างเชิงเส้นระหว่างตัวแปรแฝง และตัวแปรสังเกตได้ ส่วน

โมเดลสมการ โครงสร้างเป็นโมเดลแสดงความสัมพันธ์โครงสร้างเชิงเส้นระหว่างตัวแปรแฝงในโมเดลการวิจัย

ภาพที่ 4 โมเดลการวัด (Measurement Model) และ โมเดลสมการ โครงสร้าง (Structural Equation Model)

โมเดลในแผนภาพมีตัวแปรแฝงที่เป็นตัวแปรภายนอก 2 ตัว และตัวแปรแฝงที่เป็นตัวแปรภายใน 2 ตัว ตัวแปรแฝงทั้ง 4 ตัว แต่ละตัว วัดได้จากตัวแปรสังเกตได้ 2 ตัวแปร เวกเตอร์ของตัวแปรในโมเดลมีสัญลักษณ์อักษรกรีก คำอ่าน และความหมาย ดังนี้

$X = Eks$ เวกเตอร์ตัวแปรแฝงภายนอกสังเกตได้

$Y = Wi$ เวกเตอร์ตัวแปรแฝงภายในสังเกตได้

$\xi = Xi$ เวกเตอร์ตัวแปรแฝงภายนอก

$\eta = Eta$ เวกเตอร์ตัวแปรแฝงภายใน

$\delta = Delta$ เวกเตอร์ความคลาดเคลื่อนในการวัดตัวแปร X

$\epsilon = Epsilon$ เวกเตอร์ความคลาดเคลื่อนในการวัดตัวแปร Y

$\zeta = Zeta$ เวกเตอร์ความคลาดเคลื่อนในการวัดตัวแปร η

$\Lambda X = Lambda-X = LX$ เมทริกซ์สัมประสิทธิ์การถดถอยของ ξ บน X

$\Lambda Y = \text{Lambda-Y} = LY$ เมทริกซ์สัมประสิทธิ์การถดถอยของ η บน Y

$\Gamma = \text{Gamma} = GA$ เมทริกซ์อิทธิพลเชิงสาเหตุจาก ξ ไป η

$\beta = \text{Beta} = BE$ เมทริกซ์อิทธิพลเชิงสาเหตุระหว่าง η

$\phi = \text{Phi} = PH$ เมทริกซ์ความแปรปรวน-ความแปรปรวนร่วมระหว่าง ξ

$\psi = \text{Psi} = PS$ เมทริกซ์ความแปรปรวน-ความแปรปรวนร่วมระหว่างความคลาดเคลื่อน ξ

$\theta\delta = \text{Theta-delta} = TD$ เมทริกซ์ความแปรปรวน-ความแปรปรวนร่วมระหว่างความคลาดเคลื่อน δ

$\theta\varepsilon = \text{Theta-epsilon} = TE$ เมทริกซ์ความแปรปรวน-ความแปรปรวนร่วมระหว่างความคลาดเคลื่อน ε

ตัวแปรในโมเดลสมการโครงสร้าง (Structural Equation Model) มีความสัมพันธ์กันแสดง

ในรูปของสมการโครงสร้างดังนี้

$$\eta = \beta\eta + \Gamma\xi + \zeta$$

$$\eta_1 = \gamma_{11}\xi_1 + \zeta_1$$

$$\eta_2 = \beta_{21}\eta_1 + \gamma_{22}\xi_2 + \zeta_2$$

ในที่นี้

$$\eta = \begin{pmatrix} \eta_1 \\ \eta_2 \end{pmatrix} \quad \beta = \begin{pmatrix} 0 & 0 \\ \beta_{21} & 0 \end{pmatrix} \quad \Gamma = \begin{pmatrix} \gamma_{11} & 0 \\ 0 & \gamma_{22} \end{pmatrix} \quad \xi = \begin{pmatrix} \xi_1 \\ \xi_2 \end{pmatrix} \quad \zeta = \begin{pmatrix} \zeta_1 \\ \zeta_2 \end{pmatrix}$$

เขียนสมการในรูปเมทริกซ์ได้ดังนี้

$$\begin{pmatrix} \eta_1 \\ \eta_2 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 0 & 0 \\ \beta_{21} & 0 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} \eta_1 \\ \eta_2 \end{pmatrix} + \begin{pmatrix} \gamma_{11} & 0 \\ 0 & \gamma_{22} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} \xi_1 \\ \xi_2 \end{pmatrix} + \begin{pmatrix} \zeta_1 \\ \zeta_2 \end{pmatrix}$$

ตัวแปรในโมเดลการวัด (Measurement Model) มีความสัมพันธ์กัน แสดงในรูปของสมการ ดังนี้

$$X = \Lambda X + \delta$$

$$X_1 = \lambda_{11}\xi_1 + \delta_1$$

$$X_2 = \lambda_{21}\xi_1 + \delta_2$$

$$X_3 = \lambda_{32}\xi_2 + \delta_3$$

$$Y = \Lambda Y\eta + \varepsilon$$

$$Y_1 = \lambda_{11}\eta_1 + \varepsilon_1$$

$$Y_2 = \lambda_{21}\eta_1 + \varepsilon_2$$

$$Y_3 = \lambda_{32}\eta_2 + \varepsilon_3$$

$$X_4 = \lambda X_{42} \xi_2 + \delta_4$$

$$Y_4 = \lambda Y_{42} \eta_2 + \varepsilon_4$$

ในที่นี้

$$X = \begin{pmatrix} X_1 \\ X_2 \\ X_3 \\ X_4 \end{pmatrix} \quad \Lambda X = \begin{pmatrix} \lambda X_{11} & 0 \\ \lambda X_{21} & 0 \\ 0 & \lambda X_{32} \\ 0 & \lambda X_{42} \end{pmatrix} \quad \xi = \begin{pmatrix} \xi_1 \\ \xi_2 \end{pmatrix} \quad \delta = \begin{pmatrix} \delta_1 \\ \delta_2 \\ \delta_3 \\ \delta_4 \end{pmatrix}$$

$$Y = \begin{pmatrix} Y_1 \\ Y_2 \\ Y_3 \\ Y_4 \end{pmatrix} \quad \Lambda Y = \begin{pmatrix} \lambda Y_{11} & 0 \\ \lambda Y_{21} & 0 \\ 0 & \lambda Y_{32} \\ 0 & \lambda Y_{42} \end{pmatrix} \quad \eta = \begin{pmatrix} \eta_1 \\ \eta_2 \end{pmatrix} \quad \varepsilon = \begin{pmatrix} \varepsilon_1 \\ \varepsilon_2 \\ \varepsilon_3 \\ \varepsilon_4 \end{pmatrix}$$

เขียนสมการในรูปเมทริกซ์ได้ ดังนี้

$$\begin{pmatrix} X_1 \\ X_2 \\ X_3 \\ X_4 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} \lambda X_{11} & 0 \\ \lambda X_{21} & 0 \\ 0 & \lambda X_{32} \\ 0 & \lambda X_{42} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} \xi_1 \\ \xi_2 \end{pmatrix} + \begin{pmatrix} \delta_1 \\ \delta_2 \\ \delta_3 \\ \delta_4 \end{pmatrix}$$

$$\begin{pmatrix} Y_1 \\ Y_2 \\ Y_3 \\ Y_4 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} \lambda Y_{11} & 0 \\ \lambda Y_{21} & 0 \\ 0 & \lambda Y_{32} \\ 0 & \lambda Y_{42} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} \eta_1 \\ \eta_2 \end{pmatrix} + \begin{pmatrix} \varepsilon_1 \\ \varepsilon_2 \\ \varepsilon_3 \\ \varepsilon_4 \end{pmatrix}$$

งานสำคัญในการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมลิสเรล คือ การกำหนดค่าเมทริกซ์ ทั้ง 8 เมทริกซ์ให้สอดคล้องกับ โมเดลการวิจัย เพื่อจะได้เขียนคำสั่งให้โปรแกรมลิสเรล ประมวลค่า พารามิเตอร์ การกำหนดค่าเมทริกซ์ทำได้ 3 แบบ ตามลักษณะของพารามิเตอร์ในโมเดลลิสเรล

ซึ่ง Joreskog and Sorbom (1989 อ้างถึงใน นงลักษณ์ วิรัชชัย, 2542 หน้า 30) แบ่งไว้เป็น 3 ประเภท คือ

1. พารามิเตอร์กำหนด (Fixed Parameters) เมื่อโมเดลการวิจัยไม่มีเส้นแสดงอิทธิพลระหว่างตัวแปร พารามิเตอร์ขนาดอิทธิพลตัวนั้นมีค่าเป็นศูนย์ นักวิจัยกำหนดค่าสมาชิกในเมทริกซ์ที่แทนค่าพารามิเตอร์นั้นเป็นพารามิเตอร์กำหนด ใช้สัญลักษณ์ "0" (ศูนย์)
2. พารามิเตอร์บังคับ (Constrained Parameters) เมื่อโมเดลการวิจัยมีเส้นแสดงอิทธิพลระหว่างตัวแปร และพารามิเตอร์ขนาดอิทธิพลตัวนั้นเป็นค่าที่ต้องประมาณ แต่นักวิจัยมีเงื่อนไขกำหนดให้พารามิเตอร์บางตัวมีค่าเฉพาะคงที่ เช่น มีค่าเท่ากับหนึ่ง หรือมีค่าเท่ากับพารามิเตอร์ตัวอื่น ๆ กรณีนี้นักวิจัยกำหนดค่าสมาชิกในเมทริกซ์ที่แทนค่าพารามิเตอร์นั้นเป็นพารามิเตอร์บังคับ ถ้าบังคับให้มีค่าเป็นหนึ่งใช้สัญลักษณ์ "1"
3. พารามิเตอร์อิสระ (Free Parameters) หมายถึง พารามิเตอร์ที่นักวิจัยต้องการประมาณค่า และมีได้บังคับให้มีค่าอย่างหนึ่งอย่างใด ใช้สัญลักษณ์ "*" .

การระบุความเป็นได้ค่าเดียวของโมเดล (Identification of the Model)

การระบุความเป็นได้ค่าเดียวของโมเดลมีความสำคัญ ผลการค้นพบสรุปได้ว่ามีเงื่อนไขที่ทำให้ระบุความเป็นได้ค่าเดียวพอดีที่ต้องพิจารณาอยู่ 3 ประเภท (นงลักษณ์ วิรัชชัย, 2542 หน้า 45-47) ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

1. เงื่อนไขจำเป็น (Necessary Condition) ของการระบุได้พอดี โมเดลจะเป็นโมเดลระบุได้พอดีต้องมีเงื่อนไขจำเป็นคือ จำนวนพารามิเตอร์ที่ไม่ทราบค่าจะต้องน้อยกว่าหรือเท่ากับจำนวนสมาชิกในเมทริกซ์ความแปรปรวน-ความแปรปรวนร่วมของกลุ่มตัวอย่าง เงื่อนไขข้อนี้เรียกว่า กฎที่ (T-Rule) เป็นเงื่อนไขที่จำเป็นแต่ไม่พอเพียงที่จะระบุความเป็นได้ค่าเดียวของโมเดล การตรวจสอบเงื่อนไขข้อนี้ทำได้ เมื่อใช้โปรแกรมลิสเรล เพราะผลการวิเคราะห์จะให้จำนวนพารามิเตอร์ที่ต้องการประมาณค่า (t) และจำนวนตัวแปรที่สังเกตได้ (NI) ซึ่งนำมาคำนวณหาจำนวนสมาชิกในเมทริกซ์ความแปรปรวน-ความแปรปรวนร่วมได้ กฎที่กล่าวว่า โมเดลระบุค่าได้พอดีเมื่อ $t < (1/2)(NI)(NI+1)$
2. เงื่อนไขพอเพียง (Sufficient Condition) ของการระบุได้พอดี เงื่อนไขสำหรับการระบุความเป็นได้ค่าเดียวของโมเดลมีหลายกฎแตกต่างกัน ตามลักษณะของโมเดล ดังนี้
 - 2.1 กฎสำหรับ โมเดลลิสเรลที่ไม่มีความคลาดเคลื่อนในการวัด เงื่อนไขพอเพียงได้แก่ กฎความสัมพันธ์ทางเดียว (Recursive Rule) กล่าวว่า เมทริกซ์ BE ต้องเป็นเมทริกซ์ไดเอนทแยงและเมทริกซ์ PS ต้องเป็นเมทริกซ์แนวทแยง

2.2 กฎสำหรับ โมเดลการวิเคราะห์ห้วงค์ประกอบเชิงยืนยัน เงื่อนไขพอเพียงได้แก่ กฎสามตัวบ่งชี้ (3-Indicator Rule) กล่าวว่า สมาชิกในเมทริกซ์ LX จะต้องมีความไม่เท่ากับศูนย์อย่างน้อยหนึ่งจำนวนในแต่ละแถว องค์ประกอบแต่ละองค์ประกอบต้องมีตัวบ่งชี้หรือตัวแปรสังเกตได้อย่างน้อยสามตัว และเมทริกซ์ TD ต้องเป็นเมทริกซ์แนวทแยง

2.3 กฎสำหรับ โมเดลลิสเรลที่มีความคลาดเคลื่อนในการวัด เงื่อนไขพอเพียงได้แก่ กฎสองขั้นตอน (2-Step Rule) กล่าวว่า ขั้นตอนที่หนึ่งให้นักวิจัยปรับ โมเดลลิสเรลเป็น โมเดลการวิเคราะห์ห้วงค์ประกอบเชิงยืนยันกล่าวคือ รวมตัวแปรภายในและตัวแปรภายนอกเป็นชุดเดียวเสมือนว่าเป็นตัวแปรภายนอกอย่างเดียวเช่น ในโมเดลการวิเคราะห์ห้วงค์ประกอบเชิงยืนยันแล้วตรวจสอบโดยใช้กฎสามตัวบ่งชี้ (กฎข้อ 2.2) หากพบว่าโมเดลระบุได้พอดี ให้ตรวจสอบขั้นตอนที่สองต่อไป ขั้นตอนที่สองให้นักวิจัยปรับ โมเดลเป็น โมเดลลิสเรลที่ไม่มีความคลาดเคลื่อนในการวัด กล่าวคือเอาตัวแปรเฉพาะตัวแปรภายในมารวมเป็นชุดเดียวเสมือนว่าเป็นตัวแปรสังเกตได้ เช่นใน โมเดลลิสเรลที่ไม่มีความคลาดเคลื่อนในการวัดแล้วตรวจสอบโดยใช้กฎในข้อ 2.1

3. เงื่อนไขจำเป็นและพอเพียง (Necessary and Sufficient Condition) ของการระบุได้พอดี เงื่อนไขประเภทนี้เป็นเงื่อนไขที่มีประสิทธิภาพสูงสุด เมื่อเปรียบเทียบกับเงื่อนไขสองประเภทแรก เงื่อนไขข้อนี้กล่าวว่าโมเดลระบุได้พอดี ต่อเมื่อสามารถแสดงได้โดยการแก้สมการโครงสร้างว่าพารามิเตอร์แต่ละค่าจะได้จากการแก้สมการที่เกี่ยวข้องกับความแปรปรวนและความแปรปรวนร่วมของประชากร

การประมาณค่าพารามิเตอร์จากโมเดล (Parameter Estimation of the Model)

หลักการวิเคราะห์ โมเดลลิสเรลคือ การตรวจสอบความกลมกลืนระหว่างโมเดลลิสเรลที่เป็นสมมติฐานวิจัยกับข้อมูลเชิงประจักษ์ การเปรียบเทียบใช้ความแปรปรวน-ความแปรปรวนร่วมเป็นเกณฑ์ในการเปรียบเทียบ โดยนำเมทริกซ์ความแปรปรวน-ความแปรปรวนร่วมที่คำนวณได้จากกลุ่มตัวอย่างที่เป็นข้อมูลเชิงประจักษ์ (แทนด้วยเมทริกซ์ สัญลักษณ์ S) มาเทียบกับเมทริกซ์ความแปรปรวน-ความแปรปรวนร่วม ที่ถูกสร้างขึ้นจากพารามิเตอร์ที่ประมาณค่าได้จากโมเดลลิสเรลที่เป็นสมมติฐานวิจัย (แทนเมทริกซ์ด้วยสัญลักษณ์ Σ หรือ Sigma) ถ้าเมทริกซ์ทั้งสองมีค่าใกล้เคียงกันหมายความว่า โมเดลลิสเรลที่เป็นสมมติฐานการวิจัยมีความกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์

การกำหนดเงื่อนไขให้เมทริกซ์ S และ Sigma มีค่าใกล้เคียงกันนั้นใช้การสร้างฟังก์ชันความกลมกลืน (Fit or Fitting Function) เป็นตัวเกณฑ์ในการตรวจสอบและหากจะทำให้ได้ค่าประมาณที่มีความคงเส้นคงวา (Consistency) ทุกฟังก์ชันจะต้องมีคุณสมบัติรวม 4 ประการ ดังนี้

1. ฟังก์ชันความกลมกลืนต้องเป็นสเกลาร์ (Scalar) หรือเป็นเลขจำนวน

2. ฟังก์ชันความกลมกลืนต้องมีค่ามากกว่าหรือเท่ากับศูนย์
3. ฟังก์ชันความกลมกลืนต้องมีค่าเป็นศูนย์ เมื่อเมทริกซ์ Sigma และ S มีค่าเท่ากันเท่านั้น
4. ฟังก์ชันความกลมกลืนต้องเป็นฟังก์ชันต่อเนื่อง (Continuous Function)

วิธีการประมาณค่าพารามิเตอร์ในโปรแกรมลิสเรล จะเสนอวิธีประมาณค่าที่ใช้ฟังก์ชันความกลมกลืน ซึ่งมีด้วยกัน 5 แบบ ดังนี้

1. วิธีกำลังสองน้อยที่สุดไม่ถ่วงน้ำหนัก (Unweighted Least Squares = ULS) เมื่อดูฟังก์ชันความกลมกลืนในวิธีนี้จะเห็นได้ว่ามีความคล้ายคลึงกับวิธีกำลังสองน้อยที่สุด (Ordinary Least Squares = OLS) ในวิธี OLS เป็นการประมาณค่าพารามิเตอร์โดยมีเงื่อนไขให้ผลรวมกำลังสองของความคลาดเคลื่อนมีค่าน้อยที่สุด โดยที่ความคลาดเคลื่อนคำนวณจากผลต่างระหว่างคะแนนที่วัดได้กับคะแนนที่เป็นค่าพยากรณ์ ในวิธี ULS มีหลักการเดียวกัน เพราะฟังก์ชันความกลมกลืนได้มาจากความแตกต่างระหว่างเมทริกซ์ S และ Sigma เฉพาะสมาชิกที่อยู่ในแนวทแยงซึ่งก็คือค่าความแปรปรวน การประมาณค่าพารามิเตอร์ใช้เงื่อนไขให้ผลรวมกำลังสองของความคลาดเคลื่อนมีค่าน้อยที่สุด โดยที่ค่าความคลาดเคลื่อนคือผลต่างระหว่างความแปรปรวนที่คำนวณได้จากข้อมูลเชิงประจักษ์กับค่าความแปรปรวนที่พยากรณ์จากค่าประมาณของพารามิเตอร์นั่นเอง

ค่าพารามิเตอร์ที่ประมาณด้วยวิธี ULS มีคุณสมบัติเป็นค่าประมาณที่มีความคงเส้นคงวา (Consistency) แต่ไม่มีประสิทธิภาพ กล่าวคือ ความแปรปรวนของค่าประมาณที่ได้จะไม่ใช่น้อยที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับค่าประมาณที่ได้จากวิธีอื่น ข้อด้อยอีกประการหนึ่งคือค่าพารามิเตอร์ที่ได้ขาดคุณสมบัติของความเป็นอิสระจากมาตรวัด คือเป็นค่าพารามิเตอร์ที่เกี่ยวข้องกับหน่วยการวัด หากโมเดลลิสเรล มีตัวแปรที่มีหน่วยการวัดต่างกันจะมีผลต่อค่าพารามิเตอร์วิธีนี้ก็คือ ต้องใช้เมทริกซ์สหสัมพันธ์แทนเมทริกซ์ความแปรปรวน-ความแปรปรวนร่วม หรือใช้คะแนนมาตรฐาน ข้อเด่นของวิธีการนี้คือ ความง่ายและสะดวกในวิธีการประมาณค่า และเป็นวิธีที่เหมาะสมกับข้อมูลที่มีลักษณะการแจกแจงแตกต่างไปจากการแจกแจงแบบปกติพหุนาม (Multivariate Normal Distribution)

2. วิธีกำลังสองน้อยที่สุดถ่วงน้ำหนักทั่วไป (Generalized Least Squares = GLS) ในการวิเคราะห์การถดถอยมีการประมาณค่าพารามิเตอร์ด้วยวิธี OLS แต่เมื่อข้อมูลมีความแปรปรวนของตัวแปรตามไม่เท่ากันทุกค่าของตัวแปรต้น (Heteroscedasticity) หรือมีความสัมพันธ์กันระหว่างความคลาดเคลื่อน (Autocorrelation) จะต้องใช้วิธีการประมาณค่าแบบ GLS ซึ่งเป็นการถ่วงน้ำหนักค่าสังเกตเพื่อปรับแก้ความแปรปรวนที่ไม่เท่ากัน หลักการตามวิธี GLS ถูกนำมาประยุกต์ใช้ในการ

ประมาณค่าพารามิเตอร์ในโมเดลอิสระเช่นเดียวกัน ในที่นี้ฟังก์ชันความถ่วงถ่วงของวิธี ULS ถูกถ่วงน้ำหนักด้วยอินเวอร์สของเมทริกซ์ S นั่นเอง

ค่าประมาณของพารามิเตอร์ที่ได้จากวิธี GLS มีความคงเส้นคงวา มีประสิทธิภาพ และเป็นอิสระจากมาตรวัด หรือไม่มีหน่วย อย่างไรก็ตามวิธีนี้ถ้าตัวแปรสังเกตได้ มีลักษณะการแจกแจงที่สูงหรือเตี้ยกว่าโค้งปกติ ค่าประมาณของพารามิเตอร์จะไม่ถูกต้องเพราะข้อมูลไม่เป็นไปตามข้อตกลงเบื้องต้นที่ว่าด้วยการแจกแจงปกติพหุนาม นอกจากนี้ถ้ากลุ่มตัวอย่างมีขนาดเล็ก ค่าประมาณพารามิเตอร์ที่ได้จะมีความลำเอียงเข้าหาศูนย์

3. วิธีไลค์ลิฮูดสูงสุด (Maximum Likelihood = ML) การประมาณค่าพารามิเตอร์ด้วยวิธี ML เป็นวิธีที่ใช้ในการวิเคราะห์โมเดลอิสระที่แพร่หลายมากที่สุด วิธีนี้ใช้ฟังก์ชันความถ่วงถ่วงที่ไม่ใช่ฟังก์ชันแบบเส้นตรง แต่ก็ยังเป็นฟังก์ชันที่บอกความแตกต่างระหว่างเมทริกซ์ S และ Σ ได้ เพราะถ้าเมทริกซ์ทั้งสองมีค่าใกล้เคียงกัน เทอมแรกของฟังก์ชันจะมีค่าเท่ากับเทอมที่สาม ในขณะที่เทอมกลางมีค่าเป็นศูนย์

ค่าประมาณของพารามิเตอร์ที่ได้จากวิธี ML มีคุณสมบัติเช่นเดียวกับวิธี GLS คือ มีความคงเส้นคงวา มีประสิทธิภาพ และเป็นอิสระจากมาตรวัด การแจกแจงสุ่มของค่าประมาณพารามิเตอร์ที่ได้จากวิธี ML เป็นแบบปกติ และความแปรปรวนของค่าประมาณขึ้นอยู่กับขนาดของค่าพารามิเตอร์

4. วิธีกำลังสองน้อยที่สุดถ่วงน้ำหนักทั่วไป (Generally Weighted Least Squares = WLS) การประมาณค่าพารามิเตอร์ตามวิธี WLS เป็นวิธีที่มีการวางน้ำหนักทั่วไปกว้างขวาง กล่าวได้ว่าวิธี ULS GLS และ ML เป็นกรณีหนึ่งของวิธี WLS การประมาณค่าวิธีนี้ไม่ได้ใช้เมทริกซ์เต็มรูป แต่ใช้เฉพาะสมาชิกในแนวทแยงและได้แนวทแยง และใช้เมทริกซ์ W จุดค้อยของวิธี WLS คือเมทริกซ์ W มีขนาดใหญ่เกินไป และวิธีนี้ไม่เหมาะสมกับเมทริกซ์ที่มีการตัดข้อมูลสูญหาย (Missing) แบบตัดเฉพาะคู่ที่ขาด (Pair Wise) ส่วนคุณสมบัติของพารามิเตอร์เหมือนกับวิธี ML

5. วิธีกำลังสองน้อยที่สุดถ่วงน้ำหนักแนวทแยง (Diagonally Weighted Least Squares = DWLS) การประมาณค่าพารามิเตอร์วิธีนี้พัฒนามาจากวิธี WLS โดยพยายามลดเวลาคอมพิวเตอร์ในการคำนวณ คือแทนที่จะคำนวณจากทุกสมาชิกในเมทริกซ์ก็คำนวณเฉพาะสมาชิกในแนวทแยงของเมทริกซ์ ผลที่ได้ทำให้ค่าประมาณพารามิเตอร์ไม่มีประสิทธิภาพ แต่จะมีประโยชน์เพราะค่าประมาณ ที่ได้จะอยู่ระหว่างค่าที่ได้จากวิธี ULS และ WLS

การตรวจสอบความตรงของโมเดล (Validation of the Model)

การตรวจสอบความตรงของโมเดลอิสระ ที่เป็นสมมติฐานการวิจัย หรือการประเมินผล

ความถูกต้องของโมเดล หรือการตรวจสอบความกลมกลืน ระหว่างข้อมูลเชิงประจักษ์กับโมเดล ซึ่งนำเสนอค่าสถิติที่จะใช้ตรวจสอบความตรงของโมเดลรวม 5 วิธี

1. ความคลาดเคลื่อนมาตรฐานและสหสัมพันธ์ของค่าพารามิเตอร์ (Standard Errors and Correlation of Estimates) ผลการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมลิสเรลจะให้ค่าประมาณพารามิเตอร์ ความคลาดเคลื่อนมาตรฐาน ค่าสถิติที และสหสัมพันธ์ระหว่างค่าประมาณ ถ้าค่าประมาณที่ได้ไม่มีนัยสำคัญ แสดงว่าความคลาดเคลื่อนมาตรฐานมีขนาดใหญ่ และ โมเดลการวิจัยอาจจะยังไม่ดีพอ ถ้าสหสัมพันธ์ระหว่างค่าประมาณมีค่าสูงมากแสดงว่าโมเดลการวิจัยใกล้เคียงไม่เป็นบวกแน่นอน (Non-Positive Definite) และเป็น โมเดลที่ไม่ดีพอ

2. สหสัมพันธ์พหุคูณและสัมประสิทธิ์การพยากรณ์ (Multiple Correlation and Coefficients of Determination) ผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมลิสเรลจะให้ค่าสหสัมพันธ์พหุคูณ และสัมประสิทธิ์การพยากรณ์สำหรับตัวแปรสังเกตได้ แยกทีละตัวและรวมทุกตัว รวมทั้งสัมประสิทธิ์การพยากรณ์ของสมการ โครงสร้างด้วย ค่าสถิติเหล่านี้ควรมีค่าสูงสุด ไม่เกินหนึ่ง และค่าที่สูงแสดงว่าโมเดลมีความตรง

3. ค่าสถิติวัดระดับความกลมกลืน (Goodness of Fit Measurement) ค่าสถิติกลุ่มนี้ใช้ตรวจสอบความตรงของโมเดลเป็นภาพรวมทั้ง โมเดล มิใช่เป็นการตรวจสอบเฉพาะค่าพารามิเตอร์ทีละตัวเหมือนค่าสถิติสองประเภทแรก ในทางปฏิบัตินักวิจัยควรใช้ค่าสถิติวัดระดับความกลมกลืนตรวจสอบความตรงของโมเดลทั้งโมเดล แล้วตรวจสอบความตรงของพารามิเตอร์แต่ละตัวโดยพิจารณาค่าสถิติสองประเภทแรกด้วย เพราะในบางกรณีแม้ว่าค่าสถิติวัดระดับความกลมกลืนจะแสดงว่าโมเดลกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์ แต่อาจจะมีค่าพารามิเตอร์บางค่าไม่มีนัยสำคัญก็ได้ นอกจากนี้ค่าสถิติวัดระดับความกลมกลืน ยังใช้ประโยชน์ในการเปรียบเทียบโมเดลที่แตกต่างกันสองโมเดลได้ด้วยว่า โมเดลใดมีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์มากกว่ากัน ค่าสถิติในกลุ่มนี้มี 4 ประเภท ดังต่อไปนี้

3.1 ค่าสถิติไค-สแควร์ (Chi-square Statistics) เป็นค่าสถิติที่ใช้ทดสอบสมมติฐานทางสถิติว่าฟังก์ชันความกลมกลืนมีค่าเป็นศูนย์ การคำนวณค่าไค-สแควร์ คำนวณจากผลคูณขององศาอิสระกับค่าฟังก์ชันความกลมกลืน ถ้าค่าสถิติไค-สแควร์มีค่าสูงมาก แสดงว่าฟังก์ชันความกลมกลืนมีค่าแตกต่างจากศูนย์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ นั่นคือ โมเดลลิสเรลไม่มีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์ ถ้าค่าสถิติไค-สแควร์ มีค่าต่ำมาก และใกล้ศูนย์มากเท่าใดแสดงว่าโมเดลสอดคล้องกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์ การใช้ค่าสถิติไค-สแควร์ เป็นค่าสถิติวัดระดับความกลมกลืน โดยมีข้อตกลงอยู่ 4 ประการ

3.1.1 ตัวแปรสังเกตได้ภายนอก ต้องมีการแจกแจงปกติ

3.1.2 การวิเคราะห์ข้อมูลต้องใช้เมทริกซ์ความแปรปรวน-ความแปรปรวนร่วมในการคำนวณ

3.1.3 ขนาดกลุ่มตัวอย่างต้องมีขนาดใหญ่เพราะฟังก์ชันความกลมกลืน จะมีการแจกแจงแบบไค-สแควร์ ต่อเมื่อกลุ่มตัวอย่างมีขนาดใหญ่เท่านั้น

3.1.4 ฟังก์ชันความกลมกลืนมีค่าเป็นศูนย์ตามสมมติฐานที่ใช้ทดสอบไค-สแควร์

3.2 ดัชนีวัดระดับความกลมกลืน (Goodness of Fit Index = GFI) ดัชนี GFI เป็นดัชนีที่พัฒนาขึ้นเพื่อใช้ประโยชน์จากค่าไค-สแควร์ในการเปรียบเทียบระดับความสอดคล้องกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์ของโมเดลสองโมเดล หลักการพัฒนา GFI คือการนำค่าไค-สแควร์มาพิจารณา ถ้าค่าไค-สแควร์ที่ได้มีค่าสูงเมื่อเทียบกับองศาอิสระ นักวิจัยปรับ โมเดลใหม่แล้ววิเคราะห์ข้อมูลอีกครั้งหนึ่ง ค่าไค-สแควร์ที่ได้ใหม่ถ้ามีค่าลดลงมากกว่าค่าแรก แสดงว่าโมเดลใหม่มีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์ดีขึ้น ดัชนี GFI เป็นอัตราส่วนของผลต่างระหว่างฟังก์ชัน ความกลมกลืนจากโมเดลก่อนปรับและหลังปรับโมเดล กับฟังก์ชันความกลมกลืนก่อนปรับ โมเดล ดัชนี GFI จะมีค่าอยู่ระหว่าง 0 และ 1 และเป็นค่าที่ไม่ขึ้นกับขนาดของกลุ่มตัวอย่าง แต่ลักษณะการแจกแจงขึ้นอยู่กับขนาดของกลุ่มตัวอย่าง ค่าเฉลี่ยของการแจกแจงค่าสถิติจากกลุ่มตัวอย่างสุ่มมีค่าเพิ่มขึ้น เมื่อขนาดของกลุ่มตัวอย่างมีค่าสูงขึ้นดัชนี GFI ที่เข้าใกล้ 1 แสดงว่าโมเดลมีความกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์

3.3 ดัชนีวัดระดับความกลมกลืนที่ปรับแก้แล้ว (Adjusted Goodness of Fit Index = AGFI) เมื่อนำดัชนี GFI มาปรับแก้ โดยคำนึงถึงขนาดขององศาอิสระซึ่งรวมทั้งจำนวนตัวแปรและขนาดของกลุ่มตัวอย่าง จะได้ค่าดัชนี AGFI ค่าดัชนี AGFI นี้มีคุณสมบัติเช่นเดียวกับดัชนี GFI

3.4 ดัชนีรากของค่าเฉลี่ยกำลังสองของส่วนที่เหลือ (Root Mean Squared Residual = RMR) ดัชนี RMR เป็นดัชนีที่ใช้ในการเปรียบเทียบระดับความกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์ของโมเดลสองโมเดล เฉพาะกรณีที่เป็นการเปรียบเทียบ โดยใช้ข้อมูลชุดเดียวกัน ในขณะที่ GFI และ AGFI สามารถใช้เปรียบเทียบได้ทั้งกรณีข้อมูลชุดเดียวกัน และข้อมูลต่างชุดกัน ดัชนี RMR บอกขนาดของส่วนที่เหลือโดยเฉลี่ยจากการเปรียบเทียบระดับความกลมกลืนของโมเดลสองโมเดลกับข้อมูลเชิงประจักษ์ และจะใช้ได้ดีต่อเมื่อตัวแปรภายนอกและตัวแปรสังเกตได้ เป็นตัวแปรมาตรฐาน (Standardized Variable) เพราะค่าของดัชนีแปลความหมายสัมพันธ์กับขนาดของความแปรปรวนและความแปรปรวนร่วมระหว่างตัวแปร ค่าดัชนี RMR ยิ่งเข้าใกล้ศูนย์ แสดงว่าโมเดลมีความกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์

4. การวิเคราะห์เศษเหลือหรือความคลาดเคลื่อน (Analysis of Residuals) ในการใช้โปรแกรมลิสเรล ควรวิเคราะห์เศษเหลือควบคู่กันไปกับดัชนีตัวอื่น ๆ ที่กล่าวแล้ว ผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมลิสเรล ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับความคลาดเคลื่อนมีหลายแบบ แต่ละแบบใช้ประโยชน์ในการตรวจสอบความกลมกลืนของโมเดลกับข้อมูลเชิงประจักษ์ ดังนี้

4.1 เมทริกซ์เศษเหลือหรือความคลาดเคลื่อน การเปรียบเทียบความกลมกลืน (Fitted Residual Matrix) หมายถึง เมทริกซ์ที่เป็นผลต่างของเมทริกซ์ S และ Sigma โปรแกรมลิสเรลจะให้ค่าความคลาดเคลื่อนทั้งในรูปคะแนนดิบ และคะแนนมาตรฐาน ค่าความคลาดเคลื่อนในรูปคะแนนมาตรฐาน คือ ผลหารระหว่างความคลาดเคลื่อนกับค่าความคลาดเคลื่อนมาตรฐานของความคลาดเคลื่อนนั้น ถ้าโมเดลมีความสอดคล้องกลมกลืนกับข้อมูล ค่าความคลาดเคลื่อนในรูปคะแนนมาตรฐานไม่ควรสูงกว่า 2 ถ้าสูงกว่าต้องปรับ โมเดล นอกจากจะให้ค่าความคลาดเคลื่อนแล้ว โปรแกรมลิสเรลให้แผนภาพต้น-ใบ (Stem-and-Leaf Plot) ของความคลาดเคลื่อน

4.2 คิวพล็อต (Q-Plot) เป็นกราฟแสดงความสัมพันธ์ระหว่างค่าความคลาดเคลื่อนกับค่าควอนไทล์ปกติ (Normal Quantiles) ถ้าได้เส้นกราฟมีความชันมากกว่าเส้นทแยงมุมอันเป็นเกณฑ์ในการเปรียบเทียบ แสดงว่าโมเดลมีความสอดคล้องกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์

5. ดัชนีดัดแปร โมเดล (Model Modification Indices) ดัชนีตัวนี้มีประโยชน์มากในการปรับ โมเดล ดัชนีดัดแปรโมเดลเป็นค่าสถิติเฉพาะสำหรับพารามิเตอร์แต่ละตัว มีค่าเท่ากับค่าไค-สแควร์ที่จะลดลงเมื่อกำหนดให้พารามิเตอร์ตัวนั้นเป็นพารามิเตอร์อิสระ หรือมีการผ่อนคลายข้อกำหนดเงื่อนไขบังคับของพารามิเตอร์นั้น ข้อมูลที่ได้นี้เป็นประโยชน์มากสำหรับนักวิจัยในการตัดสินใจปรับโมเดลลิสเรลให้ดีขึ้น